

Tingimisi vabastamise ja käitumiskontrolli kohaldamise analüüs

Andri Ahven, Anne Kruusement, Jako Salla

Sisukord

1. Karistusliku järelevalvesüsteemi maht
2. KarS § 73 ja § 74 võrdlus
3. Kriminaalhoolduse läbiviimine
4. Kriminaalhoolduse lõppemine
5. Šokivangistus

Kriminaalpoliitika analüüs

Nr 3/2013

www.just.ee/uuringud

Eesmärk

Hinnata, kuidas on rakendunud Eestis karistusest vabastamine regulatsioon ning teha vajadusel ettepanekuid regulatsiooni muutmiseks.

Analüüs käsitleb KarS §-e 73, 74, 75 ja 78.

Elektroonilise valve, üldkasuliku töö ning vangistusest enne tähtaega vabastamise regulatsiooni analüüsid on Justiitsministeeriumis valminud eraldi.

Taust

Mõistes karistuseks vangistuse või rahalise karistuse, on kohtul võimalik mõistetud karistust mitte täitmisele pöörata. Karistuste süsteemis on vangistusest tingimisi vabastamine kohaldatav olukorras, kus alternatiivsed karistused on ebapiisavad või juba ammandunud varasematel kordadel ning kus kohtul, lähtudes *ultima ratio* printsiibist, reaalse vangistuse täielikuks kohaldamiseks selle kahjulike mõjude tõttu alust pole. Sel juhul vabastatakse süüdimõistetud isik karistuse kandmisest tingimisi, kas koos (KarS § 74) või ilma (KarS § 73) käitumiskontrolli nõueteta (KarS § 75). Praeguse menetluspraktika kohaselt on karistusest tingimisi vabastamine pigem reegel kui erand.

Käitumiskontrolli rakendab Eestis kriminaalhooldussüsteem, mis loodi 1998. aastal. Kriminaalhooldus korraldab enamiku karistusalternatiivide elluviimist, välja arvatud vangistus, rahalised karistused ja kohustused ning lepitus. Lisaks on kriminaalhoolduse ülesandeks kohtueelsete ettekannete koostamine, mille eesmärk on abistada prokuröre ja kohtunikke individuaalsetest ja sotsiaalsetest vajadustest ja riskidest lähtuvalt karistuse või mõjustusvahendi määramisel.

Karistuse osalist ärakandmist (vangistuse puhul nn šokivangistust) on võimalik kasutada koos nii KarS § 73 kui ka 74-ga, samas on menetluspraktikas levinum viimane variant. Šokivangistuse puhul on tegu eelkõige hoiatusega, mistõttu tuleb tähelepanu pöörata sellele, et sellega määratav vangistuse aeg ei oleks liiga pikk.

Karistusest tingimisi vabastamine on viimase kümnendi menetluspraktikas olnud oluliseks alternatiiviks teiste karistusliikide seas ning võimaldanud vältida reaalse vangistusega kaasnevaid kahjulikke mõjusid. Samas on riigi poolt suuremal või vähemal määral jälgitavate isikute arv Eestis praegu oluliselt suurem kui see oli enne kriminaalhoolduse süsteemi loomist. See võib viidata ühelt poolt karistusalternatiivide vähesusele/ebapiisavale kasutamisele ning teiselt poolt käitumiskontrolli liigsele kasutamisele.

Analüüsiist tulenevad peamised järeldused:

- **Karistuslik järelevalvesüsteem Eestis** on alates kriminaalhoolduse loomisest oluliselt kasvanud. Eesti peaks karistussüsteemis jätkuvalt toetama meetmeid, mis tagaks põhimõtet, et vanglas kannavad karistust eelkõige ohtlikud kalduvuskurjategijad. Vangistuse negatiivsete mõjude tõttu tuleks alati võimalusel eelistada teisi karistusalternatiive ja mõjutusvahendeid. Kriminaalhooldussüsteemis tuleks aga senisest enam keskenduda nende süüdimõistetutega tegelemisele, kes vajavad abi ja järelevalvet.
- **Tingimisi karistuse mõistmisel** tuleks muuta kehtivat kontseptsiooni, kus KarS § 73 või § 74 alusel karistusest tingimisi vabastamine sõltub süüdlase varasemast vangistusega karistusest ning mõistetava karistuse määrast. Kriminaalhoolduse määramine süüdimõistetule peaks olema senisest rohkem vajadusepõhine nii abi kui kontrolli mõttes. Konkreetse kohtualuse vajaduste hindamiseks tuleks kasutada senisest enam võimalust tellida kriminaalhooldajalt kohtueelseid ettekandeid. (Ettepanekud 1, 2, 3, 4)
- Selleks, et saavutada kriminaalhoolduse töös paremaid tulemusi, tuleb **kriminaalhoolduse rakendamine** muuta paindlikumaks ning võimaldada kohtul muuta senisest suuremal määral KarS § 74 rakendamise tingimusi. Teiste riikide kogemus näitab, et kontrollnõuete laiendamine liiga suurele hulgale inimestele viib sageli soovimatu tagajärjeni, milleks on väheohtlike kurjategijate vangistamine käitumiskontrolli tingimuste rikkumise tõttu. Kriminaalhooldus peab leidma alternatiivseid ja positiivsel motivatsioonil põhinevaid vahendeid käitumiskontrolli kohustuse tagamiseks. (Ettepanekud 5, 6)
- **Šokivangistuse** (KarS § 73 lg 2 ja § 74 lg 2) puhul tuleb sanktsiooni määr viia seaduse abil vastavusse sanktsiooni sisuga. Šokivangistuse puhul on tegu nn viimase hoiatusega, mis peab võimaldama inimesel aru saada, mida tähendab vabadustvõttev karistus, kuid see ei tohi tekitada ühiskonnas hakkamasaamiseks täiendavaid riske. Seetõttu tuleb seadusega määratleda šokivangistuse maksimaalne pikkus. Alternatiivina šokivangistusele ning katseajal toimepandud kuriteo eest mõistetud vangistuse täideviimisele tuleks karistussüsteemi luua võimalus kasutada vangistamise alternatiivina **elektroonilist valvet**. Lähtuvalt alaealiste haavatavusest ning mõjutatavusest, tuleb olukorras, kus tegu pole inimesega, kes on ühiskonnale kõrgohtlik, tagada alaealistele eritingimused ning leida alternatiivsed, vanglavälised mõjutusmeetmed. (Ettepanekud 7, 8, 9, 10, 12)

Ettepanekud

1. Vähendada KarS § 73 alusel määratava katseaja minimaalset määra 12 kuuni (36 kuu asemel).
2. Vähendada KarS § 74 alusel määratava käitumiskontrolliga katseaja minimaalset määra 6 kuuni (18 kuu asemel).
3. Muuta KarS § 73 kohaldamise tingimusi selliselt, et ei oleks takistuseks isiku varasem vangistusega karistamine.
4. Selleks, et prokuratuur ja kohus saaks määrata otsustada käitumiskontrolli kohaldamise tingimisi vabastatule lähtuvalt vajadusest, tuleb taas laiemalt kasutusele võtta kohtueelsed ettekanded, mille kasutamine praeguses menetluspraktikas on kahanenud vaid alaealiste sihtgrupini. Selle jaoks on vaja tõsta kohtunike ja prokuröride teadlikkust ning vajadusel muuta ettekannete sisu ning tegemise protseduuri (kiirust).
5. Võimaldada kohtul kriminaalhooldaja ettepanekul lühendada käitumiskontrolli kestust. Peale minimaalse käitumiskontrolli perioodi (6 kuud) läbimist on kohtul võimalik käitumiskontrolliga katseaeg lõpetada ning vajadusel määrata katseaeg KarS § 73 järgi järelejäänud katseaja ulatuses.
6. Täiendada nii KarS §-e 69, 69¹, 69², 74 kui ka 76 võimalusega, et kontrollnõuete või kohustuste väikeste rikkumise korral võib kriminaalhooldusametnik ise teha süüdimõistetule kirjaliku hoiatuse. Kokku võib teha kuni kaks hoiatust ning kolmanda rikkumise korral esitab kriminaalhooldaja ettekande kohtule. Raske rikkumise korral esitab kriminaalhooldaja ettekande kohtule koheselt ilma hoiatusi tegemata.
7. Kehtestada KarS § 74-s šokivangistusele minimaalne pikkus 1 nädal ning maksimaalne pikkus 2 kuud. Soodustada šokivangistuse ositi kandmist, et inimesel oleks võimalik jätkata koolis või tööl käimist ning täita ülalpidamiskohustust.
8. Kehtestada KarS § 74-s šokivangistusele alaealistele kohaldamise keeld või maksimaalseks osaliselt kantavaks vangistuse ajaks 1 kuu.
9. Muuta KarS § 74 lg 1 alusel šokivangistuse määramise põhimõtteid selliselt, et kohus võib šokivangistust mõistes selle asendada elektroonilise valvaga. Elektroonilise valve tingimuste rikkumise korral võib kohus kriminaalhooldaja ettepanekul pöörata šokivangistuse kandmata osa täitmisele.
10. Kohtul ning prokuratuuril analüüsida karistuse mõistmise praktikat lähtuvalt Karistusseadustiku karistuse mõistmise ning õiguspärase ootuse põhimõtetest olukordades, kus (šoki)vangistus määratakse inimesele, kes on varem olnud kahtlustatavana kinni peetud või vahistatud.
11. Muuta KarS § 75 lg 2 p 2, et oleks võimalik määrata eraldi alkoholitarvitamise keeldu ning narkootikumide tarvitamise keeldu.
12. Lisada karistusseadustikku võimalus kohaldada käitumiskontrolli elektroonilise valve lisandusega inimestele, kellele kohus mõistab liitkaristusena vangistuse katseajal toime pandud kuriteo eest. Hetkel võib sellisel viisil reaalse vangistuse asemel kohaldada üldkasulikku tööd, antud ettepanek loob kohtunikule lisavaliku.

Ettepanekud lähtuvalt praktikas tõstatunud probleemidest:

13. Muuta KarS § 75 lg 2 p 8, asendades sõna sotsiaalabiprogramm sotsiaalprogrammiga.
14. Lisada KarS §-desse 69 ja 76 võimalus kontrollnõuete ja kohustuste rikkumise korral määrata kohtul kriminaalhooldaja ettepaneku alusel süüdimõistetule täiendavaid kohustusi või pikendada katseaega analoogselt KarS § 74 lõikele 4.
15. Kaaluda süüdimõistetule määratud kohustuste rikkumisele reageerimiseks ettenähtud kriminaalhooldaja erakorralise ettekande lahendamisel kohtu poolt KrMS §-de 427 ja 428 alusel aegumistähtaaja kehtestamist analoogselt KarS § 81 lõikes 8 sätestatule. Karistust ei pöörata erakorralise ettekande alusel täitmisele, kui kuriteo toimepanemisest on möödunud 15 aastat, vaatamata sellele, et isik kohtust kõrvale hoiab.
16. Muuta KarS § 78 punkti 1 selliselt, et katseaeg hakkaks kulgema kohtulahendi jõustumisest.

Ettepanekud vanglate osakonnale:

- Analüüsida kohtueelsete ettekannete kasutatavust. Teha vajadusel muudatusi ettekannete koostamisprotsessi ning sisusse, et need vastaks paremini menetlejate vajadustele. Koolitada muudatuste rakendamisel ettekannete osas prokuratuuri ja kohut.
- Analüüsida võimalusi kriminaalhoolduse raames alko- ja narkosõltlastega tulemuslikumaks tegelemiseks (sh ravivõimaluste loomiseks), et tagada nende kriminogeensete riskide vähenemine ning kriminaalhoolduse tulemuslikum läbimine.
- Uuendada kriminaalhooldusmudelit ning praktikat lähtuvalt sellest, et ootused kriminaalhoolduse tööle kasvavad, kuna kriminaalhooldusaluste arvu vähenedes jäävad järelevalve alla inimesed, kelle riskid ning kriminogeensed vajadustega on suuremad. Nendega tehtav töö käitumiskontrolli tingimuste täitmiseks ning riskide vähendamiseks peab olema intensiivsem ning individuaalsetest vajadustest lähtuvam.
- Analüüsida kriminaalhoolduse praeguse töö seda osa, mille eesmärk on käitumiskontrolli tingimuste täitmise tagamine. Teha lähtuvalt analüüsi tulemustest ning rahvusvahelisest heast praktikast ettepanekuid, kuidas parandada kontrollikohustuste täitmist nii negatiivse (karistusähvardus) kui positiivse motivatsiooni kaudu.

Ettepanekute rakendamisest oodatav üldine mõju:

- Tingimisi karistamise viis (KarS § 73 vs § 74) muutub senisest enam vajadusepõhiseks. Kohtule antakse enam otsustusvabadust ja alternatiive.
- Kohtueelsete ettekannete taaskasutuselevõtt võimaldab teha prokuratuuril ja kohtul paremal infol põhinevaid otsuseid.
- Vangistuse kasutamine lähtub paremini *ultima ratio* printsiibist ning väheneb tänu alternatiivide (nt elektrooniline valve) lisandumisele ning šokivangistuse kestuse piiramisele.
- Kriminaalhooldust rakendatakse senisest intensiivsemalt ja paremini vastavuses individuaalsete kriminogeensete vajadustega. Kriminaalhooldus keskendub nendele inimestele, kelle puhul sotsiaaltöö ja järelevalve vajadus on suurem.
- Riigi karistusliku järelevalve all olevate inimeste arv väheneb, kuna muudatused soodustavad kriminaalhoolduseta tingimisi vabastamise (KarS § 73) kasutamist.

Tagajärjed:

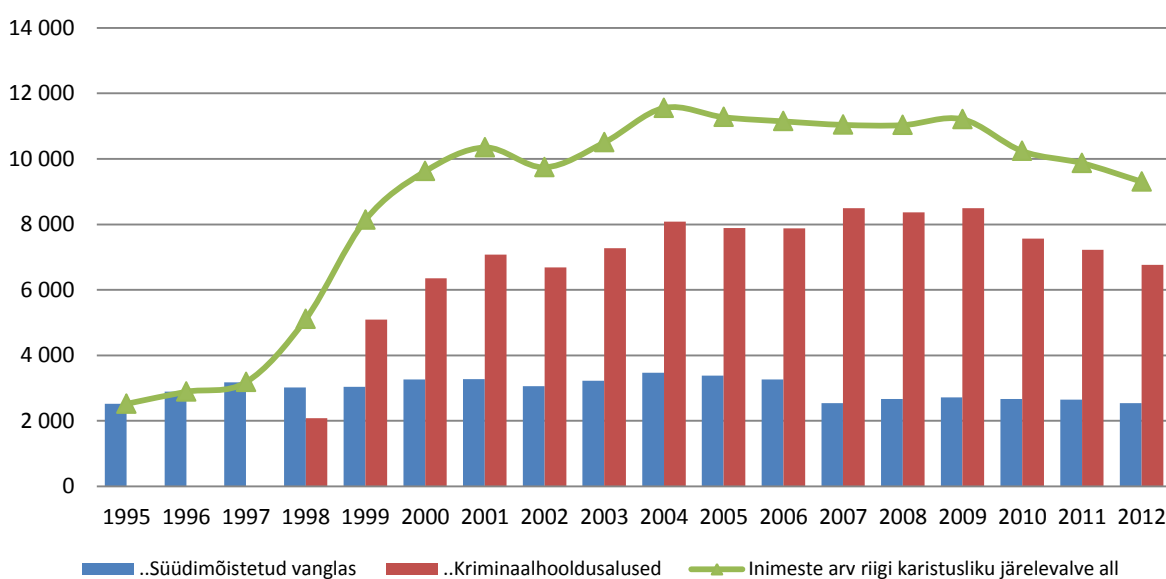
- Retsidiivsuse vähenemine ja turvalisuse kasv.
- Ressursikulu jääb kokkuvõttes samaks, mõnevõrra võib väheneda koormus vanglas, selle arvelt aga kasvab ressursivajadus kriminaalhoolduses.

1. Karistusliku järelevalvesüsteemi maht

Riigi karistuslik järelevalve süsteem hõlmab analüüsi kirjutamise ajal inimesi, kes kannavad karistust vanglas või kes on määratud erinevatel alustel kriminaalhooldusele (käitumiskontroll tingimisi karistusest vabastamise alusel või alaealiste mõjutusvahendina, ennetähtaegne vabanemine vanglast, elektrooniline valve, üldkasulik töö). Järgnevalt on näidatud, millise muutuse tõi karistusliku järelevalve süsteemi kriminaalhoolduse rakendamine Eestis.

Kriminaalhooldussüsteem alustas Eestis tööd 1998. aastal. Enne seda võimaldas seadus karistuse tingimisi kohaldamist ning tingimisi ennetähtaegset vabastamist, kuid kontrollnõudeid ja kohustusi isikule ei määratud. Karistusega määratud tingimuste sisulist kontrolli politsei poolt, millel selline kohustus oli, sisuliselt ei toimunud.

Enne kriminaalhooldussüsteemi kasutuselevõttu olid otsese karistusliku järelevalve all ainult vanglas viibivad süüdimõistetud, kelle arv püsis üheksakümnendate lõpul 3000 ümber. Süüdimõistetute arv vanglas saavutas taasisesisevunud Eestis kõrgeima taseme 2004. aastal, kui vangistust kandis 3496 inimest. 2012. aasta lõpus kandis reaalset vanglakaristust Eestis 2541 inimest.

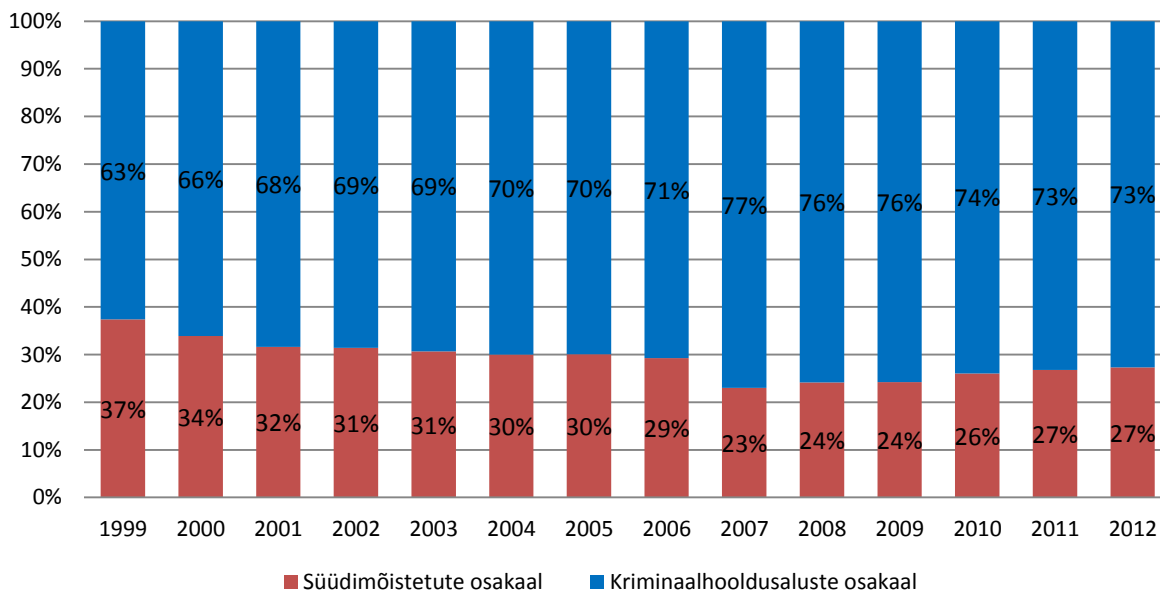

Joonis 1. Kriminaalhoolduses ja vanglas karistusliku järelevalve all olevate inimeste arv (aastavahetuse seisuga)

Kriminaalhooldussüsteemi loomine tõi kaasa riigi karistusliku järelevalve all olevate inimeste arvu kiire kasvu. Kriminaalhooldussüsteemi loomise taga võib näha kolme olulist põhjendust. Esiteks oli vanglate olukord kehv. Teiseks nähti, ilmselt olulisel määral tänu väliseksperptide kasutamisele, vajadust kaasaegse karistuse süsteemi loomise järele. Kolmandaks võimaldas kriminaalhooldus anda sotsiaaltöö põhimõtetele rajatud abi süüdimõistetute sotsialiseerimisel ning tagada järelevalvet nende üle, kelle puhul reaalse vangistuse kohaldamiseks otsest vajadust ei olnud. Kokkuvõttes käsitletakse ka praeguses karistusõiguses kriminaalhooldusega kaasnevat sanktsiooni eelkõige vangistuse alternatiivina, mitte iseseisvate karistusliikidena. Samas pole see teistes riikides alati nii.

Kriminaalhooldusaluste arv kasvas peale süsteemi rakendamist juba aasta jooksul suuremaks kui oli vangide arv. Aastatel 2004-2009 kõikus kriminaalhooldusaluste arv 8000 ligi, saavutades tipu 2007. aastal, kui aasta lõpus oli kriminaalhooldusaluseid 8497. Alates 2009. aastast on kriminaalhooldusaluste arv vähenenud ning 2012. aasta lõpus oli Eestis 6762 kriminaalhooldusalust.

Võrreldes kriminaalhooldussüsteemi kasutusele võtmisele eelnenud ajaga (1997. aastaga) on riigi karistusliku järelevalve all olevate inimeste arv Eestis kasvanud 193%, samas vangide arv on võrreldes selle ajaga vähenenud vaid viiendiku võrra, mis tähendab, et kriminaalhooldussüsteem on Eestis vangistuse reaalse alternatiivina omanud vaid väikest mõju, lisaks tuleb arvestada sellega, et vangide arvu vähenemist on soodustanud kindlasti ka muud karistus- ja menetlusõiguslikud muudatused ning raske kuritegevuse vähenemine (eelkõige tapmise eest karistatute arvu vähenemine). 2012. aasta lõpus olid karistusliku järelevalve all olevatest inimestest 73% kriminaalhooldusalused ning 27% vangistatud süüdimõistetud.

Joonis 2. Kriminaalhoolduslaste ja vanglas viibivate süüdimõistetute osakaal (aastavahetuse seisuga)

Arvestades üldisi kuritegevuse trende viimasel kahel kümnendil on riigi karistuslik kontroll kasvanud eelkõige vähemohlike süüdimõistetute üle (kriminoloog Stanley Coheni määratluse järgi on tegu nähtusega *net widening effect* – olukorras, kus soovitakse vähendada vangide arvu, rakendatakse poliitikaid ja meetmeid, mille tulemusena hakatakse järelevalvet rakendada ka selliste kurjategijate üle, kellele osas varem kasutati vähemsekkuvaid karistusi).

2. KarS § 73 ja § 74 võrdlus

Kui enne kriminaalhooldussüsteemi loomist Eestis rakendati vangistuse alternatiivina eelkõige tingimisi vabastamist katseaja määramisega (sisuliselt tänane KarS §73 lg 1), siis kriminaalhooldussüsteemi tulekuga seoses on ilma käitumiskontrollita tingimisi vangistuse osakaal märkimisväärselt vähenenud.

Hinnanguliselt 40% tingimisi vangistusest vabastatud inimestest vabaneb praeguse karistuspraktika kohaselt katseajale, mille puhul on ainus kohustus uute kuritegude toimepanemisest hoidumine (KarS § 73) ning 60% vabaneb katseajale, mille puhul rakendatakse ka käitumiskontrolli ehk kriminaalhooldust (KarS § 74).

Järgnevalt on hinnatud seadusest tulenevaid erisusi karistusest tingimisi vabastamise puhul, kui määratava katseajaga kaasneb/ei kaasne kriminaalhooldus ehk vastavalt KarS § 74 ja KarS § 73.

Tabel 1. KarS § 73 ja § 74 võrdlus kohaldamise eelduste, sisu ja tagajärgede osas

	KarS § 73 Katseage	KarS § 74 Katseage kriminaalhooldusega
<u>Eeldus 1.</u> Võimalus kasutada vastavalt karistuse liigile	Vangistus Rahaline karistus	Vangistus
<u>Eeldus 2.</u> Võimalus kasutada vastavalt karistuse määrale (KarS kommentaaris toodud tõlgenduse põhjal)	Seadus karistuse pikkusele või määrale piiranguid ette ei näe. Karistusseadustiku kommentaari kohaselt peab vangistusest tingimisi vabastamise puhul olema katseage pikem kui määratud karistus, seega peaks maksimaalne vangistus, millest on võimalik tingimisi vabastada olema mitte üle 5 aasta.	Seadus karistuse pikkusele piiranguid ette ei näe. Karistusseadustiku kommentaari kohaselt peab vangistusest tingimisi vabastamise puhul olema katseage pikem kui määratud karistus, seega peaks maksimaalne vangistus, millest on võimalik tingimisi vabastada olema mitte üle 3 aasta.
<u>Eeldus 3.</u> Võimalus rakendada vastavalt sellele, kas tegu on juriidilise või füüsilise isikuga	Võimalik kasutada nii füüsiliste kui juriidiliste isikute puhul.	Võimalik kasutada ainult füüsiliste isikute osas.
<u>Eeldus 4.</u> Sihtrühmi piiratus	Karistusest tingimisi vabastamist ei kohaldata tahtliku kuriteo toimepannud isikule, keda on varem karistatud vangistusega (samuti kui vangistus on asendatud näiteks üldkasuliku töö või ravikohustusega).	Isik võib olla varem tahtliku kuriteo eest (korduvalt) vangistusega karistatud.
<u>Eeldus 5.</u> Isiku ja teo arvestamine	Kohus leiab, et karistuse täitmine pole „arvestades kuriteo toimepanemise asjaolusid ja süüdlase isikut otstarbekas“	Kohus leiab, et karistuse täitmine pole „arvestades kuriteo toimepanemise asjaolusid ja süüdlase isikut otstarbekas“
<u>Sisuline tähendus 1.</u> Kohustuse sisu	Isik ei pea talle mõistetud karistust reaalselt kandma, kui ta määratud aja jooksul ei pane toime uut kuritegu. Kohustust tagavaks vahendiks on inimese enda motivatsioon ning riigipoolsele abile kriminaalhoolduse näol isikul õigust ei ole.	Isik ei pea talle mõistetud karistust kandma, kui ta määratud aja jooksul ei pane toime uut kuritegu. Samas on isik määratud aja jooksul kriminaalhooldusel, see tähendab, et ta peab täitma kontrollnõudeid (näiteks käima regulaarselt kriminaalhooldaja juures) ning kohtu poolt määratud kohustusi (näiteks mitte tarvitama alkoholi, osalema sotsiaalprogrammis). Kriminaalhooldajal ülesanne on aidata kaasa kriminogeensete riskide vähendamisele ja kuritegudest hoidumisele. Seda teeb kriminaalhooldaja eelkõige läbi sotsiaaltöö sisuga tegevuse.

<u>Sisuline tähendus 2.</u> Võimalus rakendada karistuse osalist täitmist	Võimalus kasutada šokivangistust, mille kestus peaks olema „kuudes“. Võimalus kasutada kohustust tasuda osa rahalisest karistusest katseaja alguses.	Võimalus kasutada šokivangistust, mille kestus peaks olema „kuudes“.
<u>Sisuline tähendus 3.</u> Katseaja pikkus ja pikendamise võimalus	3 kuni 5 aastat Pikendada ei saa.	1,5 kuni 3 aastat Kohus saab pikendada kuni 1 aasta.
<u>Tagajärjed 1.</u> Karistus on võimalik täitmisele pöörata, kui	Isik paneb toime uue kuriteo	Isik paneb toime uue kuriteo Isik ei täida kontrollnõudeid või kohustusi
<u>Tagajärjed 2.</u> Alternatiivid uue kuriteo korral karistuse täitmisele pööramisele	Vangistuse puhul asendamine üldkasuliku tööga Rahalise karistuse puhul eelmise karistuse täitmisele pööramata jätmine.	Vangistuse puhul asendamine üldkasuliku tööga Rahalise karistuse puhul eelmise karistuse täitmisele pööramata jätmine.
<u>Tagajärjed 3.</u> Erandid karistuse täitmisele pööramisel	Kui uus kuritegu on toime pandud ettevaatamatusest, saab kohaldada uuesti tingimisi vabastamist.	Kui uus kuritegu on toime pandud ettevaatamatusest, saab kohaldada uuesti tingimisi vabastamist.
<u>Tagajärjed 4.</u> Valikud käitumiskontrolli või kohustuste rikkumisel		Karistuse täitmisele pööramine. Täiendavate kohustuste määramine, sh elektrooniline valve. Katseaja pikendamine maksimaalselt nelja aastani.

Karistusseadustiku kommentaari kohaselt pole praegu valik tingimisi vangistuse kohaldamisel KarS § 73 ning § 74 alusel vajadusepõhine, vaid tingitud pigem näiteks kuriteo raskusest, süü suurest ning inimese varasemast karistusest.

KarS § 73 puhul on ühelt poolt kohtupraktikas leitud, et tingimisi vabastamine on võimalik väiksema raskusastmega kuritegude puhul, samas väljendatakse kommentaari tekstis seaduses otsesõnu mitte sätestatud arusaama, et tingimisi mõistetud isiku katseage peab olema pikem kui mõistetud karistus. See tähendab, et KarS § 73 alusel peaks olema võimalik sellise inimese karistusest tingimisi vabastamine, kelle karistusaeg on alla 5 aasta ning KarS § 74 puhul sellise inimese vabastamine, kelle karistusaeg on alla 3 aasta. Seega karistuse kriteeriumist lähtuvalt peaks KarS § 73 soosima raskema karistusega ning enamasti seega ka suurema raskusastmega kuritegude puhul tingimisi vabastamist.

Valiku osas KarS § 73 ja § 74 rakendamise vahel märgitakse kommentaaris, et KarS § 73 puhul tuleneb seaduses määratud pikem katseage sellest, et inimesele pole määratud muid nõudeid peale kuritegudest hoidumise ehk siis sellest kriteeriumist lähtudes nähakse KarS § 74 nõ raskema karistusena kui KarS § 73. Samas on kommentaaris pööratud tähelepanu ka sellele, et KarS § 74 tuleks kasutada olukorras, kus kohus leiab, et kriminaalhooldusest ning sellega kaasnevast sotsiaaltööst võib inimesele abi olla ja kas järelevalve toetab katseaja edukat läbimist. Menetluslikus mõttes tähendab see seda, et kokkuleppemenetluse puhul peab vajaduse kriminaalhoolduse järgi välja selgitama eelkõige prokuratuur, muude menetlusliikide puhul on kohtu roll olulisem, kuigi prokuratuur peaks eeltöö kriminaalhoolduse kasutamise vajalikkuse osas sisuliselt ära tegema.

Käesoleva aja menetluspraktikas ei toimu põhjalikku, vajadusest lähtuvat hindamist KarS § 73 ja § 74 rakendamise vahel. Ühelt poolt mõjutab valikuid KarS § 74 kasuks varasem vangistusega karistatute välistamise kriteerium KarS § 73 puhul ning teiselt poolt mängib olulist rolli kokkuleppemenetluste puhul süüdlase enda tahe ning on teada, et kohtualused eelistavad KarS § 74 lühema katseaja tõttu.

Kuigi prokuratuuril ja kohtul on võimalik otsustamisel kriminaalhoolduse kasutamise vajalikkuse üle kasutada kriminaalhoolduselt kohtueelsete ettekannete tellimise võimalust, tehakse seda praeguses menetluspraktikas peaaegu eksklusiivselt vaid alaealiste puhul, kelle puhul seda nõuab peaprokuröri vastav juhised. Täisealiste puhul on vastav võimalus olemas, kuid selle kasutamiskiivsus on aastatega märkimisväärselt vähenenud.

Kohtueelsete ettekannete laialdasem kasutamine võimaldaks süüdistatava vajadusi paremini hinnata, samuti oleks ettekandest abi kohtul ka kriminaalhooldusele määratud inimesele lisakohustuste määramisel (on võimalik hinnata sõltuvusprobleeme, programmide vajalikkust ning pakkumise võimalusi jne).

Kriminaalhooldusele määramine

Järgnevalt on analüüsitud menetluspraktikat kriminaalhooldusele suunamise osas. Selleks, et näidata KarS § 74 alusel kriminaalhoolduse all olevate ja teiste kriminaalhooldusaluste arvu suhet ja trende, on analüüsi kaasatud ka muudel alustel kriminaalhoolduse läbimine.

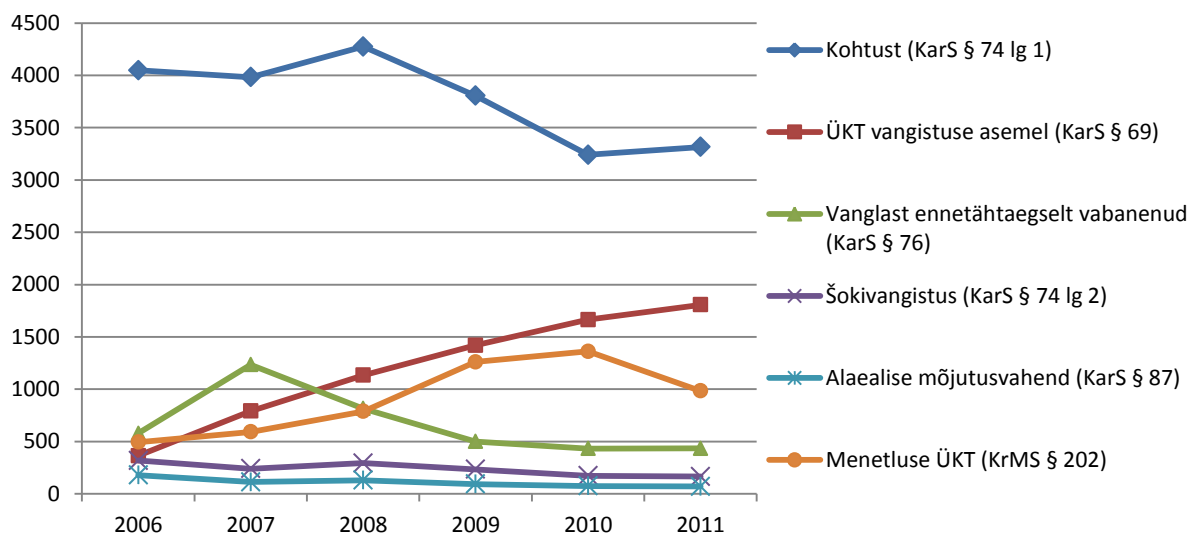
Kõige rohkem isikuid¹ suunati kriminaalhooldusele 2008. aastal (7433), hiljem on kriminaalhooldusele suunatud isikute arv mõnevõrra vähenenud. Kõigist kriminaalhooldusele suunatud isikutest on läbi aastate moodustanud suurima osa karistusest tingimisi vabastamisega KarS § 74 lõike 1 alusel käitumiskontrollile suunatud isikud, kelle arv oli samuti suurim 2008. aastal (4275). 2012. aastal moodustasid niisugused inimesed 50% kõigist kriminaalhooldusele suunatud isikutest.

Tabel 2. Kriminaalhooldusele suunatud isikute arv 2006–2012

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012*
Kõik kriminaalhooldusele suunatud isikud (isik võis korduda eri toimikutes samal aastal)	5981	6949	7433	7310	6948	6805	5353
- Sh KarS § 74 lg 1 alusel	4049	3982	4275	3805	3241	3316	2667
Nende % kõigist avatud toimiketest	68	57	58	52	47	49	50
Kordumatud kriminaalhooldusele suunatud isikud	5845	6732	7144	6983	6643	6416	5131
- Sh KarS § 74 lg 1 alusel	4000	3923	4221	3759	3157	3252	2642

* Kuni 28.11.2012

Kui kohtust käitumiskontrolliga katseajale suunatud inimeste arv on viimase kuue aastaga langenud, siis samal ajal on kriminaalhooldusaluste hulgas märgatavalt kasvanud üldkasulikule tööle (ÜKT) suunatud kriminaalhooldusaluste arv ja osakaal. Kokku suunati 2011. aastal ÜKT-le 2790 inimest; kõigist kriminaalhooldusele suunatud isikutest moodustasid nad 41%.

Joonis 2. Kriminaalhooldusele suunatud isikute (avatud toimikute) arv suunamise aluse järgi 2006–2011

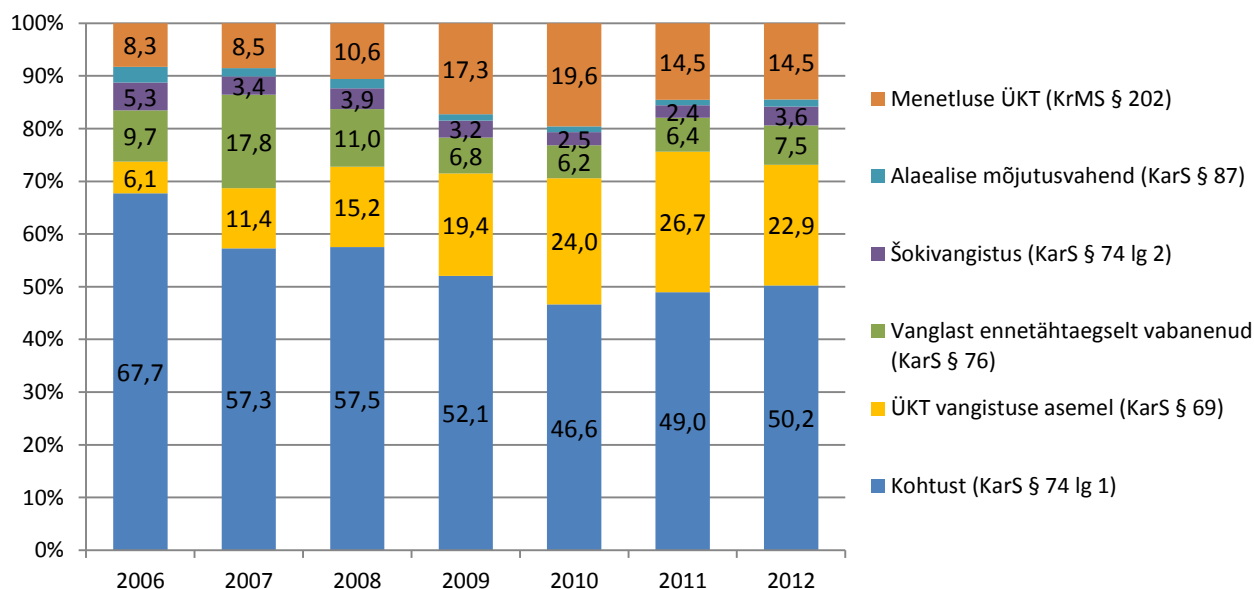
Vanglast tingimisi ennetähtaegselt vabastamisega kriminaalhooldusele tulnud isikute arv tõusis 2007. aastal järsult seoses ennetähtaegse vabastamise korra muutumisega (mõistetud karistusest kindla osa ärakandmisel hakati ennetähtaegse vabastamise taotlusi läbivaatamiseks esitama nõ automaatselt), kuid

¹ Siin ja edaspidi tähendab isikute arv kriminaalhooldustoimikute (s.t sama isik võis aasta jooksul korduda), kui ei ole öeldud, et tegu on kordumatute isikutega.

pärast seda langes nende arv 2010. aastaks ligi kolm korda. 2011. aastal tuli sel alusel kriminaalhooldusele 434 isikut; kõigist kriminaalhooldusele suunatud isikutest moodustasid nad 6%.

Šokivangistusest kriminaalhooldusele tulnud isikute arv on pärast 2006. aastat (318 isikut) püsinud alla 300 ning vähenenud aastatel 2009–2011. Sel alusel tuli 2011. aastal kriminaalhooldusele 164 isikut; kõigist kriminaalhooldusele suunatud isikutest moodustasid nad 2%.

Karistusest KarS § 87 alusel vabastatud ja käitumiskontrollile suunatud alaealiste arv on samuti pärast 2006. aastat (179 isikut) vähenenud. Sel alusel suunati 2011. aastal kriminaalhooldusele 70 isikut.

Joonis 3. Kriminaalhooldusele suunatud isikute (avatud toimikute) osakaal suunamise aluse järgi 2006–2012 (% avatud toimikute arvust; isik võis korduda eri toimikutes samal aastal; kuni 28.11.2012)

Tingimisi vangistusest käitumiskontrollile (KarS § 74) vabastatud isikute arvu vähenemisel ühest põhjust ei ole. Samas paistab andmetest selgelt välja üldkasuliku töö kasutamiskiivsuse kasv, mille puhul on intensiivselt tegu käitumiskontrolliga sarnase meetmega ning mille sihtgrupp seetõttu võib olla kattuv. ÜKT kasutusaktiivsuse kasv on aga omakorda kindlasti seotud olnud ka võimalusega üldkasulikku tööd kasutada nõ viimase võimalusena vangistust vältida nende inimeste puhul, kes on katseajal toime pannud uue vangistusega karistatava kuriteo.

Samuti võib olla mõjutanud KarS § 74 rakendamist uute mõjutusvahendite lisandumine karistusalternatiivide hulka, millest olulisimaks võib ilmselt pidada lepitusmenetlust, mida Eestis kasutatakse eelkõige kergemate plevägivallajuhtumite puhul.

Ettepanekud:

- Vähendada KarS § 73 alusel määratava katseaja minimaalset määra 12 kuuni (36 kuu asemel).

Ettepanek toetab vajadusepõhist lähenemist KarS § 73 ja § 74 vahel valimisel ning suunab otsustajaid sisulisele hindamisele. Samuti võimaldab ettepanek lühemate karistuste puhul senisest proportsionaalsema karistuse pikkuse (näiteks varasemalt oli katseaja pikkuse miinimum 3 aastat ühtviisi nii sellel inimesel, keda karistati 3 kuulise kui ka sellel, keda karistatu 2 aasta ja 9 kuu pikkuse vangistusega).

- Vähendada KarS § 74 alusel määratava käitumiskontrolliga katseaja minimaalset määra 6 kuuni (18 kuu asemel).

Ettepanek võimaldab määrata käitumiskontrolli pikkust senisest paremas proportsioonis vangistuse pikkuse ja inimese vajadustega/riskiga. Samas väljendub selles, et käitumiskontrolli minimaalne pikkus on siiski madalam KarS § 73 alusel määratava katseaja minimaalsest pikkusest arusaami, et koos käitumiskontrolliga on karistuslik sekkumine inimese ellu intensiivsem, mistõttu peaks samadel tingimustel olema selle

pikkus lühem. Tuleb tähele panna, et kuigi minimaalne pikkus ettepaneku kohaselt väheneb, on kriminaalhooldajal võimalik kohtult taotleda tähtaja pikendamist ühe aasta võrra, kui selleks peaks vajadus olema.

- *Muuta KarS § 73 kohaldamise tingimusi selliselt, et ei oleks takistuseks isiku varasem vangistusega karistamine.*

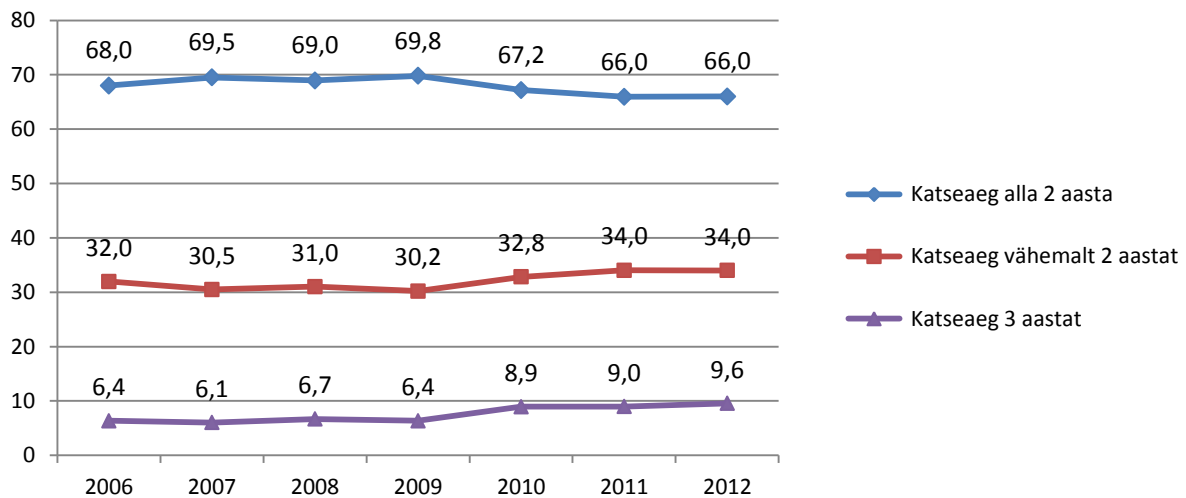
Muudatus on vajalik selleks, et määrata nii käitumiskontrolliga kui ka ilma selleta katseaega lähtuvalt inimese vajadustest ja riskidest. Vangistusega karistamise piirang hõlmab praegu ka inimesi, kellele on varasemalt mõistetud nt asendusravi või üldkasulikke tööd vangistuse asemel, samuti pole piirangul ajalisi piiri (eelmine kuritegu võis olla toime pandud 10 aasta eest) ning see ei lähtu reaalset sellest, et kriminaalse käitumise põhjused oleks varasemate ja uute rikkumiste puhul sarnased ega ka sellest, et ebavõrdsemalt koheldakse inimesi, kelle puhul on kasutatud muid mõjutusvahendeid või karistusi peale vangistuse (pole mõeldud ainult reaalset vangistust). Muudatus avardab kohtuniku võimalusi sobiva karisuse valimisel ning toetab eesmärki määrata kriminaalhooldusele need süüdimõistetud, kes seda enam vajavad.

- *Selleks, et prokuratuur ja kohus saaks määrata käitumiskontrolli kohaldamise tingimisi vabastatule lähtuvalt vajadusest, tuleb taas laiemalt kasutusele võtta kohtueelsed ettekanded, mille kasutamine praeguses menetluspraktikas on kahanenud vaid alaealiste sihtgrupini. Selle jaoks on vaja tõsta kohtunike ja prokuröride teadlikkust ning vajadusel muuta ettekannete sisu ning tegemise protseduuri (kiirust).*

3. Kriminaalhoolduse rakendamine

Järgnevalt on analüüsitud käitumiskontrolli pikkust ja selle rakendamise tingimusi KarS § 74 lg 1 alusel määratud kriminaalhoolduse korral. Käitumiskontroll määratakse kehtiva seaduse järgi pikkuses 18-36 kuud.

Karistuse mõistmisel on kohtu poolt määratud katseaja mood (kõige sagedamini määratud katseaja pikkus) ja mediaan püsinud läbi aastate muutumatuna: 18 kuud. Määratud katseajade aritmeetiline keskmine on läbi aastate püsinud vahemikus 21-22 kuud. Sedavõrd selge miinimummäära eelistamine menetluspraktikas toetab eelmises peatükis tehtud ettepanekut tuua käitumiskontrolli minimaalne pikkus madalamaks. Kolmel viimasel aastal (2010-2012) on maksimaalselt võimalike kolmeaastaste katseajade osakaal mõnevõrra kasvanud, kuid jäänud siiski alla 10%. Kuna maksimummäära kasutatakse kohtupraktikas pea igal kümnendal juhul, siis ei ole ka käesolevas analüüsis tehtud ettepanekut maksimummäära vähendada.

Joonis 4. KarS § 74 lõike 1 alusel kriminaalhooldusele suunatud isikute katseaja pikkus 2006–2012 (% avatud toimikute arvust; isik võis esineda korduvalt aasta jooksul; kuni 28.11.2012)

Kõik käitumiskontrollile allutatud süüdimõistetud peavad KarS § 75 lõike 1 kohaselt järgima kõiki järgnevaid kontrollnõudeid:

- 1) elama kohtu määratud alalises elukohas;
- 2) ilmuma kriminaalhooldaja määratud ajavahemike järel kriminaalhooldusosakonda registreerimisele;
- 3) alluma kriminaalhooldaja kontrollile oma elukohas ning esitada talle andmeid oma kohustuste täitmise ja elatusvahendite kohta;
- 4) saada kriminaalhooldusametnikult eelneva loa elukohast lahkumiseks Eesti territooriumi piires kauemaks kui viieteistkümneks päevaks;
- 5) saada kriminaalhooldusametnikult eelneva loa elu-, töö- või õppimiskoha vahetamiseks;
- 6) saada kriminaalhooldusametnikult eelneva loa Eesti territooriumilt lahkumiseks ja väljaspool Eesti territooriumi viibimiseks.

Kuna kontrollnõuete täitmisest sõltub kriminaalhoolduse vabadusesolek (rikkumisel võib kohus ta vanglasse karistust kandma saata), on kriminaalhooldusametnike üks olulisemaid ülesandeid toetada kriminaalhooldusaluseid nende nõuete täitmisel.

Alates 1. jaanuarist muutusid kontrollnõuded elukohast lahkumisest teatamise osas. Kui enne tuli kriminaalhooldajalt saada luba elukohast lahkumiseks juhul, kui lahkuti pikemaks perioodiks kui 15 päeva hoolimata sellest, kas lahkuti välismaale või mitte, siis kehtiva regulatsiooni kohaselt tuleb kriminaalhooldajalt saada luba igaks riigist väljumiseks.

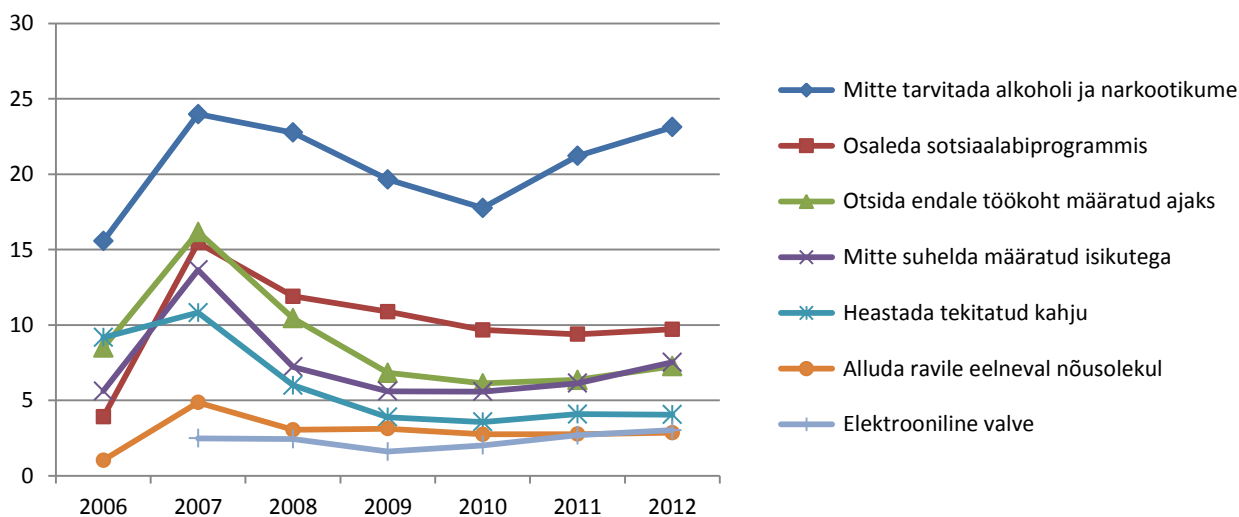
KarS § 75 lõike 2 alusel võib kohus määrata, et süüdimõistetu on käitumiskontrolli ajal kohustatud:

- 1) heastama kuriteoga tekitatud kahju kohtu määratud ajaks;

- 2) mitte tarvitama alkoholi ja narkootikume;
- 3) mitte omama, kandma ja kasutama relva;
- 4) otsima endale töökohta, omandama üldhariduse või eriala kohtu määratud tähtjaks;
- 5) alluma ettenähtud ravile, kui ta on selleks eelnevalt nõusoleku andnud;
- 6) täitma ülalpidamiskohustust;
- 7) mitte viibima kohtu määratud paikades ega suhtlema kohtu määratud isikutega;
- 8) osalema sotsiaalabiprogrammis;
- 9) alluma elektroonilisele valvele, kui ta on selleks eelnevalt nõusoleku andnud.

Kriminaalhooldusalusele määrab lisakohustused kohus. Seda, millisel määral kohus arvestab kohustusi pannes inimese individuaalsete vajadustega ning kriminaalhoolduse võimalustega, pole teada. Küll aga on teada, et olukorras, kus kriminaalhooldusel ja prokuratuuri/kohtul on seaduslikud võimalused koostööd teha, on see koostöö praeguses menetluspraktikas väga vähene ning väljendub eelkõige kohtueelsete ettekannete kasutamise märkimisväärses vähenemises. Samas võiks just kohtueelne ettekanne olla koht, kus kriminaalhooldaja analüüsib inimese vajadusi ning seda, milliste kohustuste määramine aitaks kriminaalhooldusalusel kuritegudest hoiduda ning käitumiskontrolli edukalt läbida.

Ülekaalukalt kõige sagedamini määratav kohustus on mitte tarvitada alkoholi ja narkootikume (2012. aastal 23% avatud toimikute arvust), millele järgnevad kohustus osaleda sotsiaalabiprogrammis, mitte suhelda kohtu poolt määratud isikutega ning otsida endale töökoht määratud ajaks.

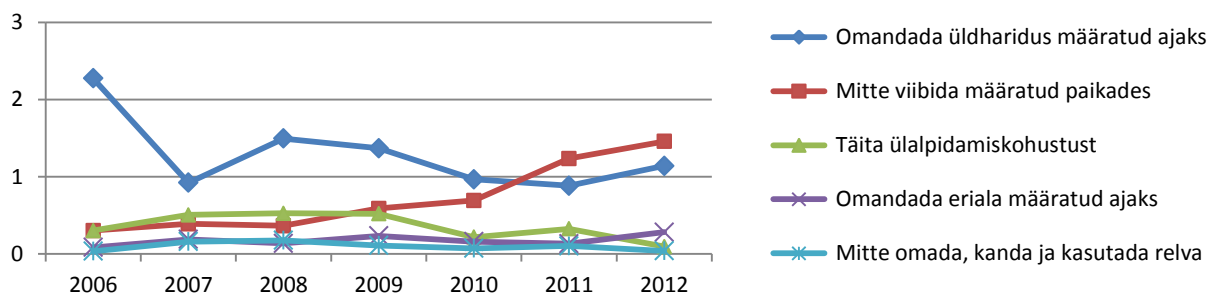
Joonis 5. Käitumiskontrollialustele sagedamini pandud lisakohustused 2006–2012 (% avatud toimikute arvust; ühel isikul võis olla mitu kohustust; isik võis esineda korduvalt aasta jooksul; kuni 28.11.2012)

Alkoholi ja narkootikumide mittetarvitamise kohustuse suur kasutusaktiivsus väljendab ilmselt karistuspraktikas eelkõige seda, et paljud kuriteod on seotud nende ainete tarvitamisega. Samas pole sellise keelu rakendamine päris probleemivaba. Esiteks on praktikas probleemne see, et tarvitamiskeeldu saab rakendada vaid ühiselt nii alkoholile kui ka narkootikumidele. Ehk siis inimesele, kelle kuriteod on seotud narkootikumidega, peab kohus alati määrama ka alkoholi tarvitamise keelu, kuigi tegu on legaalse ainega ning see pole seotud selle inimese kuritegelike riskidega. Seega on tegu ülereageerimisega ning inimese seaduslikule tegevusele ebaproportsionaalse piirangu rakendamisega. Vastupidises olukorras tekitab vähemalt teoreetiliselt küsitavusi eraldi narkootikumide tarvitamise keelu rakendamine, kuna nende ainete tarvitamine on niikuinii keelatud.

Teiseks probleemiks on nimetatud keeldude rakendamine sõltlastele, kellel enamasti on ilma kõrvalise abita väga keeruline oma käitumist juhtida. Selline olukord tähendab, et nende inimeste puhul suurem võimalus kohtu poolt määratud kohustuste rikkumiseks. Sel põhjusel on osa riike (nt Soome) rakendanud vastavaid keelde vaid juhul, kui samaaegselt on inimesele määratud ravikohustus. Ka kehtiva seaduse puhul oleks see võimalik, kuid probleemiks on vastavate ravivõimaluste vähenemine kättesaadavus (nii efektiivse ravi, inimese motiveerituse kui ka raviks ja rehabilitatsiooniks vajamineva raha olemasolu mõttes).

Kuigi eeltoodud argumendid toetaks süsteemi, kus keeldu rakendatakse vaid juhul, kus inimesele on tagatud ka ravi, mis kohustuse täitmist toetab, ei tehta siiski käesolevas analüüsis veel sellist ettepanekut põhjusel, et praktikute tagasiside näitab, et on märkimisväärne hulk kriminaalhooldusaluseid, kellele selline keeld mõjub distsiplineerivalt. Samas tuleks aga kindlasti tegeleda alko- ja narkoravi võimaluste kättesaadavaks tegemisega vastavate riskidega süüdimõistetutele, kuna tegu on ühe efektiivseima moodusega retsiidiivsuse vähendamiseks.

Lisakohustusega käitumiskontrollialuste osakaal oli suurim 2007. aastal. Järgnenud aastatel on kohustustega isikute osakaal jäänud sellest väiksemaks ning enamiku kohustuste osas kolmel-neljal viimasel aastal püsinud samas suurusjärgus. Siiski kasvas aastatel 2011–2012 taas märgatavalt alkoholi ja narkootikumide tarvitamise keeluga isikute osakaal ning alates 2009. aastast on järjepidevalt tõusnud kohtu poolt määratud paikades viibimise keeluga isikute osakaal.

Joonis 6. Käitumiskontrollialustele harvemini pandud lisakohustused 2006–2012 (% avatud toimikute arvust; isikul võis olla mitu kohustust; isik võis esineda korduvalt aasta jooksul; kuni 28.11.2012)

Kohustuste määramise ja täitmise osas on ilmnenu järgnevad probleemid:

- Alkoholi ja narkootikumide tarvitamise keeld on esitatud samas punktis, mis tähendab, et kohus määrab alati mõlemad keelud korraga. Samas pole näiteks narkomaanile alkoholi tarvitamise keelu kohaldamine sageli mõttekas ega vajalik.
- Alkoholi ja narkootikumide tarvitamise keeldu ei määrata alati lähtuvalt kriminaalhooldusaluse riskidest ja vajadustest. Kuna alkoholitartvitamine on Eestis täisealiste puhul legaalne, siis tuleb sellise piirangu rakendamisel sellega ka arvestada ning inimeste vabadust mitte liialt piirata. Osades riikides (näiteks Soomes) rakendatakse selliseid keelde vaid juhul, kui kriminaalhooldusalune saab samal ajal vastavat ravi.

Täpsemad arvanded määratud kohustuste kohta on esitatud lisades.

Ettepanekud:

- Võimaldada kohtul kriminaalhooldaja ettepanekul lühendada käitumiskontrolli kestust. Peale minimaalse käitumiskontrolli perioodi (6 kuud) läbimist on kohtul võimalik käitumiskontrolliga katseage lõpetada ning vajadusel määrata katseage KarS § 73 järgi järelejäänud katseaja ulatuses.
- Muuta KarS § 75 lg 2 p 2, et oleks võimalik määrata eraldi alkoholitartvitamise keeldu ning narkootikumide tarvitamise keeldu.
- Analüüsida võimalusi kriminaalhoolduse raames alko- ja narkosõltlastega tulemuslikumaks tegelemiseks (sh ravivõimaluste loomiseks), et tagada nende kriminogeensete riskide vähenemine ning kriminaalhoolduse tulemuslikum läbimine.
- Uuendada kriminaalhooldusmudelit ning praktikat lähtuvalt sellest, et ootused kriminaalhoolduse tööle kasvavad, kuna kriminaalhooldusaluste arvu vähenedes jäävad järelevalve alla inimesed, kelle riskid ning kriminogeensed vajadustega on suuremad. Nendega tehtav töö käitumiskontrolli tingimuste täitmiseks ning riskide vähendamiseks peab olema intensiivsem ning individuaalsetest vajadustest lähtuvam.

4. Kriminaalhoolduse lõppemine

Nii KarS § 73 kui § 74 alusel karistusest vabastatud inimeste jaoks lõppeb katseaeg/käitumiskontroll edukalt siis, kui nad katseaja/käitumiskontrolli perioodil ei pane toime uut kuritegu. Katseaja/käitumiskontrolli lõppedes loetakse karistus kantuks ning vastavalt karistusele liigile ja määrale algab karistuse kustumise arvutamine.

Valdav enamik käitumiskontrollile määratud inimestest läbib kriminaalhoolduse positiivselt. Positiivselt lõpetanute osakaal on aastati kõikunud 75 ja 80 protsendi vahel.

Tabel 3. Kriminaalhoolduse positiivselt ja negatiivselt lõpetanud isikute osakaal kriminaalhoolduse alguse aasta järgi

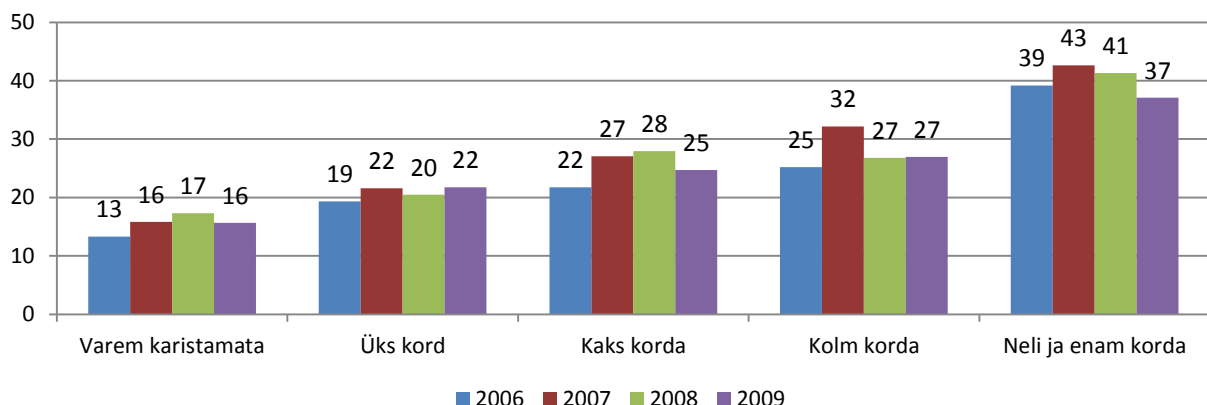
	2006	2007	2008	2009
Lõpetas positiivselt	80,4%	76,9%	76,5%	78,0%
Lõpetas negatiivselt	19,6%	23,1%	23,5%	22,0%

Katseajal uue kuriteo toimepanemise korral mõistetakse liitkaristus, milleks võib olla:

- reaalne vangistus;
- üldkasulik töö, kui kohus otsustab vangistuse asendada;
- uus tingimisi vabastamine, kui tegu on ettevaatamatusest toime pandud kuriteoga.

Uue kuriteo toimepanemise eest süüdimõistmine lõpetab eelmise kuriteo eest mõistetud käitumiskontrolli. Samuti võib käitumiskontroll lõppeda inimesele määratud kontrollnõuete rikkumisel või määratud kohustuste mittetäitmisel. Lisaks karistuse täitmisele pööramisele võib kohus sellisel juhul pikendada katseaga kuni ühe aasta võrra või määrata täiendavaid kohustusi.

Aastatel 2006–2009 kriminaalhooldust alustanud ja nüüdseks selle positiivselt lõpetanute (aritmeetiliselt) keskmine määratud käitumiskontrolli pikkus oli 616 päeva. Negatiivselt lõpetanutel oli vastav näitaja 677 päeva ehk kaks kuud pikem. Ühelt poolt näitab see erinevus seda, et pikema perioodi jooksul ongi inimestel keerukam oma elu kontrollnõuetele ja tingimustele vastavalt korraldada ning nõuete rikkumise risk on ajas kasvav. Teiselt poolt võib oletada, et nende isikute risk, kellele on määratud pikemaajalisem käitumiskontroll, on juba eelnevalt mõnevõrra kõrgem. Seda kinnitab ka fakt, et määratud käitumiskontrolli periood on pikem varasemalt enam kordi karistatud inimestel. Näiteks oli varem karistamata isikute keskmine määratud katseaeg oli 612 päeva ning neli ja enam korda karistatud isikute keskmine määratud katseaeg 699 päeva.

Joonis 7. Kriminaalhoolduse negatiivselt lõpetanute osakaal kõigist lõpetanutest kriminaalhoolduse alguse aasta ja varasema kriminaalkorras karistatuse järgi (%)

Kriminaalhoolduse negatiivselt lõpetanute osakaal kõigist lõpetanutest oli seda suurem, mida rohkem kordi oli isik varem kriminaalkorras karistatud. Sama seaduspära kehtib ka teiste karistusliikide puhul.

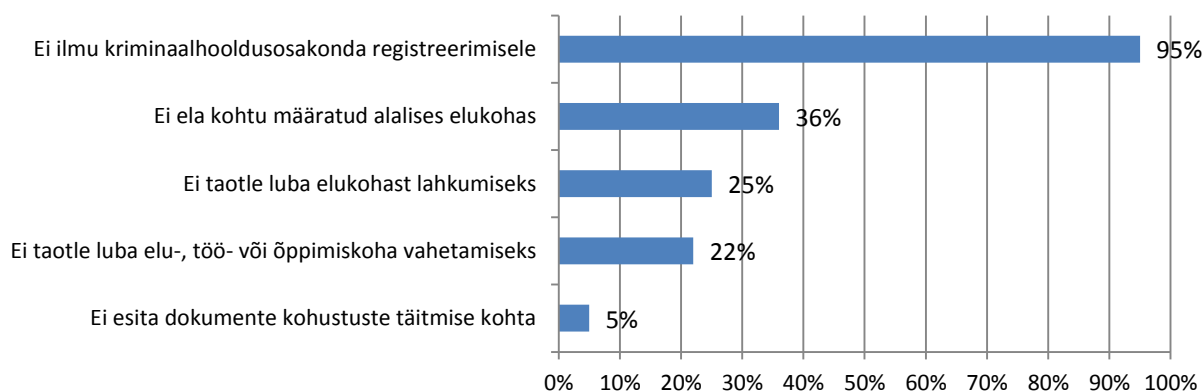
Kontrollnõuete ja lisakohustuste rikkumine²

Käitumiskontrolli tingimuste rikkumise korral teeb kriminaalhooldaja kohtule erakorralise ettekande. Erakorraliste ettekannete arv saja lõppenud katseajaga kriminaalhooldustoimiku kohta oli suurim 2009. aastal (27). Paljude 2011. aastal kriminaalhooldusele tulnud isikute katseaeg veel kestab, mistõttu selle aasta kohta pole analüüsi tegemise ajal võimalik veel järeldusi teha.

Tabel 4. Aastatel 2006–2011 kriminaalhooldusele suunatud isikute kohta koostatud erakorralised ettekanded (isik võis eri toimikutes esineda korduvalt aasta jooksul; ühe toimiku kohta võidi teha mitu ettekannet)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Arveletulnud isikute arv (avati toimikuid)	4049	3982	4275	3805	3241	3316
- Sh lõppenud katseajaga (enne 28.11.2012) toimikuid	x	x	x	3787	2833	1020
Erakorraliste ettekannete arv (toimik võis korduda)	772	744	1009	1030	813	755
- Sh lõppenud katseajaga toimikute puhul	x	x	x	1010	595	141
- Erakorraliste ettekannete arv 100 lõppenud katseajaga toimiku kohta	19	19	24	27	21	(14)

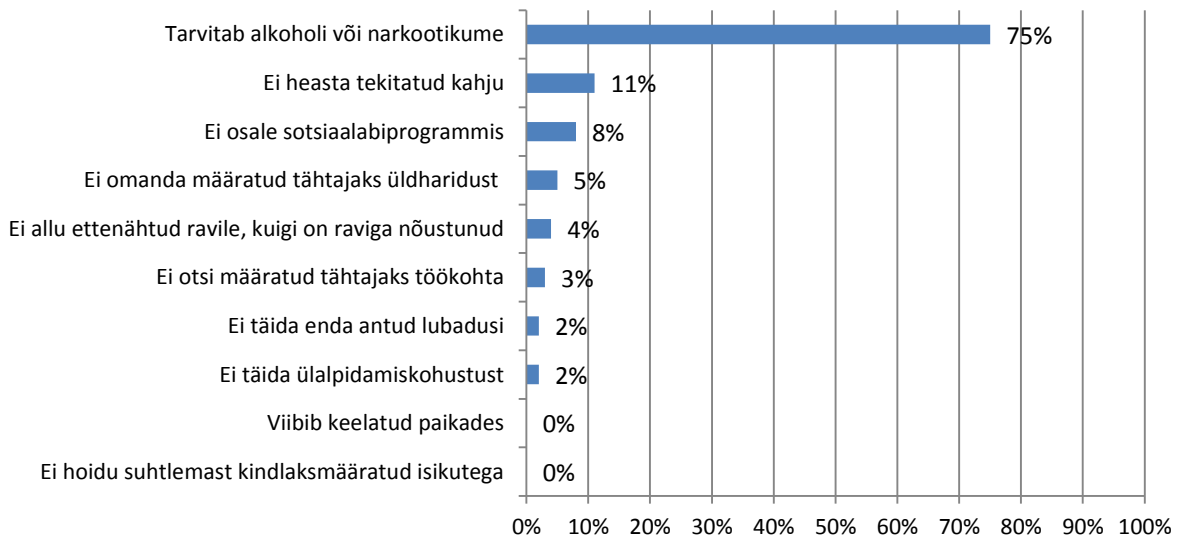
Kõikidele käitumiskontrollialustele kehtivaid kontrollnõudeid rikkus aastal 2009–2010 kriminaalhooldust alustanud ja praeguseks lõppenud katseajaga isikutest 10–11%. Rikkumiste liikidest oli ülekaalukalt levinuim kriminaalhooldusosakonda registreerimisele mitteilmumine (95–96% kontrollnõuete rikkumisega toimikutest); sellele järgnesid kohtu poolt määratud alalises elukohas mitteelamine (36–37%) ning elukohast lahkumiseks loa mittetaotlemine (25–28%).

Joonis 8. Isikute kontrollnõuete rikkumiste osakaal kordumatutes toimikutes 2010. aastal käitumiskontrolli alustanute puhul (ühel kontrollnõudeid rikkunud isikul võib olla mitu rikkumist)

Kohtu poolt määratud lisakohustusi rikkus 2009.–2010. aastal kriminaalhooldust alustanud ja praeguseks lõppenud katseajaga isikutest 7–9%. Ülekaalukalt kõige sagedamini rikuti alkoholi ja narkootikumide tarvitamise keeldu (66–75% lisakohustuste rikkumisega toimikutest). Rikkumiste sageduselt järgnesid tekitatud kahju mitteheastamine (11–20%) ning sotsiaalabiprogrammis mitteosalemine (8–10%). Täpsemad andmed kontrollnõuete ja lisakohustuste rikkumiste kohta on toodud lisas tabelites 7 ja 8.

² Andmetes kajastuvad ja arvesse on võetud vaid need rikkumised, mille kohta koostati erakorraline ettekanne. Ühe isiku kohta võidi ühe ja sama karistuse kandmise ajal (ühe kriminaalhooldustoimiku raames) koostada mitu erakorralist ettekannet – seda enamasti juhtudel, kui kohus jättis esmakordses ettekandes esitatud taotluse rahuldamata (nt karistuse täitmisele pööramata).

Joonis 9. Lisakohustuste rikkumiste osakaal kordumatutes toimikutes 2010. aastal kriminaalhooldust alustanute puhul (ühel lisakohustuse täitmise nõudeid rikkunud isikul võib olla mitu rikkumist)

2009.–2011. aastal kriminaalhooldust alustanud isikuid puudutavate erakorraliste ettekannete kohta tehtud otsused on KHIS põhjal teada vähem kui 70% juhtudel ning pole ka teada, kas puuduva osa tõttu on otsuste struktuur oluliselt moonutatud või mitte. Teadaolevate andmete põhjal otsustas kohus erakorralise ettekande puhul kõige sagedamini pikendada katseaega (39–46% juhtudel); sageduselt järgnes otsus pöörata karistus täitmisele (20–22% juhtudel). Erakorralises ettekandes esitatud taotlus jäeti teadaolevalt rahuldamata 11–13% juhtudel.

Tabel 5. Kriminaalhooldusele suunatud isikuid puudutavate erakorralise ettekannete kohta tehtud otsused (ühe toimiku kohta võidi teha mitu ettekannet; ühe ettekande kohta võidi teha mitu erinevat otsust; pole arvestatud katseaja lõpptähtaega)

	Teadaolevate otsuste arv			% teadaolevatest otsustest		
	2009	2010	2011	2009	2010	2011
Teadaolevate otsuste arv	694	555	442	x	x	x
Pöörata karistus täitmisele	139	109	97	20,4	19,6	21,9
Pikendada katseaega	316	221	173	46,3	39,8	39,1
Osaleda sotsiaalabiprogrammis	54	64	40	7,9	11,5	9,0
Hoiduda alkoholi ja narkootikumide tarvitamisest	57	48	39	8,4	8,6	8,8
Läbida ravi	42	47	36	6,2	8,5	8,1
Isiku enda antud lubadused	28	15	8	4,1	2,7	1,8
Kergendada kohustusi	19	14	6	2,8	2,5	1,4
Heastada tekitatud kahju	5	8	6	0,7	1,4	1,4
Hoiduda suhtlemast määratud isikutega	5	3	2	0,7	0,5	0,5
Asuda tööle	11	5	1	1,6	0,9	0,2
Mitte viibida määratud paikades	0	1	1	0,0	0,2	0,2
Omandada haridus või eriala	2	3	0	0,3	0,5	0,0
Tühistada kohustused	9	6	0	1,3	1,1	0,0
Muu (mis ei kajastu eespool – nt hilisem arutamine)	15	7	10	2,2	1,3	2,3

Jätta rahuldamata	82	74	48	12,0	13,3	10,9
Jätta läbi vaatamata	1	1	1	0,1	0,2	0,2
Kuulutatud tagaotsitavaks	38	32	31	5,6	5,8	7,0
- neist: pöörata karistus täitmisele	15	13	7	2,2	2,3	1,6
Surma tõttu kriminaalhooldus lõpetada	2	2	1	0,3	0,4	0,2

Järgnevalt on toodud näited 2009. kriminaalhooldust alustanud isikute kohta (arvestamata katseaja lõpptähtaega), kes rikkusid kohustust mitte tarvitada alkoholi ja narkootikume. Isik ja toimik võisid korduda; võidi teha mitu erinevat otsust; näidatud on vaid peamised erakorralise ettekande kohta tehtud otsuste liigid.

1. Isikud, kes rikkusid alkoholi ja narkootikumide tarvitamise keeldu; lisaks võis olla muid kohustuste ja/või kontrollnõuete rikkumisi. Rikkumisi (erakorralisi ettekandeid) kokku oli 307. Erakorralise ettekande kohta tehtud otsus on teada 203 juhul, neist 29 juhul pöörati karistus täitmisele. Jätkunud katseaja korral (ühe ettekande kohta võis olla mitu erinevat otsust) otsustati 113 juhul pikendada katseaega, 24 juhul pandi kohustus läbida ravi, 21 juhul pandi kohustus osaleda sotsiaalabi-programmis, jne.
2. Isikud, kes rikkusid vaid alkoholi ja narkootikumide tarvitamise keeldu ning kes polnud rikkunud kontrollnõudeid. Rikkumisi (erakorralisi ettekandeid) kokku oli 256, sh kordumatuid toimikuid 187 ja kordumatuid isikuid 186. Erakorralise ettekande kohta tehtud otsus on teada 171 juhul, neist 16 juhul pöörati karistus täitmisele (vt allpool). Jätkunud katseaja korral (ühe ettekande kohta võis olla mitu erinevat otsust) otsustati 103 juhul pikendada katseaega, 21 juhul pandi kohustus läbida ravi (sh ühel ka osaleda sotsiaalabi-programmis), 16 juhul pandi kohustus osaleda sotsiaalabi-programmis, jne. Karistus pöörati täitmisele 16 ettekande põhjal, neist;
 - 3 ettekande puhul polnud varem sama toimiku raames erakorralist ettekannet koostatud;
 - 9 ettekande puhul oli varem sama toimiku raames koostatud üks ettekanne;
 - 3 ettekande puhul oli varem sama toimiku raames koostatud kaks ettekannet;
 - 1 ettekande puhul oli varem sama toimiku raames koostatud kolm ettekannet.

Varasemate ettekannete puhul oli kõige sagedamini otsustatud pikendada katseaega.

Eelnevatest andmetest nähtub, et kohus pöörab karistuse täitmisele igal viiendal juhul. Samas muudab kohus enamasti mingil määral määratud kohustusi. Väga harva kergendab kohus määratud kohustusi või ei tee midagi lähtuvalt erakorraliselt ettekandest. Viimase variandi puhul oleks tegu ka segadusttekitava signaaliga kriminaalhooldusalusele, kes justkui on reegleid rikkunud ning kelle puhul on kriminaalhooldajal olnud kohustus kohtusse pöörduda, kuid kokkuvõttes jääb kogu reageerimine administratiivseks protseduuriks.

Ettepanekud:

- Täiendada nii KarS §-e 69, 69¹, 69², 74 kui ka 76 võimalusega, et kontrollnõuete või kohustuste väikeste rikkumise korral võib kriminaalhooldusametnik ise teha süüdimõistetule kirjaliku hoiatuse. Kokku võib teha kuni kaks hoiatust ning kolmanda rikkumise korral esitab kriminaalhooldaja ettekande kohtule. Raske rikkumise korral esitab kriminaalhooldaja ettekande kohtule koheselt ilma hoiatusi tegemata.
- Lisada Karistusseadustikku võimalus kohaldada käitumiskontrolli elektroonilise valve lisandusega inimestele, kellele kohus mõistab liitkaristusena vangistuse katseajal toime pandud kuriteo eest. Hetkel võib sellisel viisil reaalse vangistuse asemel kohaldada üldkasulikku tööd, antud ettepanek loob kohtunikule lisavaliku.
- Analüüsida kriminaalhoolduse praeguse töö seda osa, mille eesmärk on käitumiskontrolli tingimuste täitmise tagamine. Teha lähtuvalt analüüsi tulemustest ning rahvusvahelisest heast praktikast ettepanekuid, kuidas parandada kontrollikohustuste täitmist nii negatiivse (karistusähvardus) kui positiivse motivatsiooni kaudu.

5. Šokivangistus³

Šokivangistus on Eestis rakendatav nn hübriidkaristusena, kus üks osa karistusest kantakse vanglas ning teine, pikem osa vabaduses. Šokivangistust on võimalik määrata nii koos KarS § 73 alusel määratud katseajaga kui ka KarS § 74 alusel määratud käitumiskontrolliga. Šokivangistuse hakati Eestis praegusel kujul kasutama koos Karistusseadustiku jõustumisega 2002. aastal.

Kuigi karistusseadustikus otseselt šokivangistuse mõistet ei kasutata⁴, on sisuliselt tegu meetmega, mis taotleb vanglateskkonnast ja selle piirangutest tulenevat eripreventiivset (šokeerivat) mõju süüdlase käitumisele. Ühelt poolt ei pea kohus nende inimeste ühiskonnast eraldamist vajalikuks, samas taotletakse selle karistusega selgema reaktsiooni andmist süüdlasele ja tema teole. Sisuliselt võib pidada osalist vangistust meetmeks, millega hoiatatakse inimest läbi reaalse ning eelistatult lühiajalise vanglakogemuse andmise.

Kehtiva õiguse järgi kantakse kohtu poolt määratud šokivangistuse osa enne katseajale või kriminaalhooldusele jäämist ehk vangistuse osaline kandmine ei sõltu selle karistusliigi puhul süüdlase käitumisest katseajal.

Šokivangistuse pikkust Karistusseaduslik ei määratle. Kui 2004. aasta Karistusseadustiku kommenteeritud väljaandes jõuti seisukohale, et realselt kohe ärakantava vangistuse tähtaeg ei tohi mitte mingil juhul ületada ühte kolmandikku mõistetud vangistuse kogukestusest⁵, siis 2009. aasta väljaanne ja kohtupraktika on seda käsitletud kui lühivangistust, mis on vältav kuudes.⁶ Samas on Riigikohtu seisukoht olnud⁷, et hoiatuseks piisab ka ühe või kahe kuulisest vangistusest.

Kuna selle karistusliigi eesmärk on hoiatuse andmine, on oluline, et vangistuse aeg ei oleks liiga pikk ning vangistuse negatiivsed mõjud kriminogeenseid riske ei lisaks. Alaealiste šokivangistatute kohta läbiviidud uuringus töid vanglas töötavad spetsialistid kriitilise perioodina välja 3 kuud – see on maksimaalne periood, mil inimene tunneb end vanglas veel võõrana, on šokis ning veel ei toimu nn vangistamise protsessi, mille jooksul kinnipeetav harjub vangla eluga, selle reeglitega ning võtab omaks subkultuuri.⁸ Samas on ka kolm kuud piisavalt pikk aeg, et inimene võib selle ajaga suure tõenäosusega kaotada töö ning sattuda raskustesse eluaseme säilitamisega. Sellest lähtuvalt on karistuspraktika muutus lühema vangistusperioodi kasutamiseks olnud õigustatud.

Šokivangistuse määramise kohta pole kohtustatistikas kvaliteetseid andmeid. Võrdlevat statistikat on võimalik leida vaid kriminaalhoolduse infosüsteemist, kuid selles on andmed ainult nende isikute osalise karistuse kohta, kellele on šokivangistus määratud koos käitumiskontrolliga. Et kohtupraktikat siiski hinnata, on käsitsi koondatud andmed 2013. aasta kahel esimesel kuul mõistetud šokivangistuste kohta.

Kriminaalhoolduse andmetest ilmneb, et KarS § 74 alusel šokivangistust kandvate inimeste arv on Eestis viimase kaheksa aasta jooksul märkimisväärselt vähenenud. Kui 2005. aasta lõpus oli kriminaalhoolduse all veel 690 inimest, kes olid kandnud šokivangistust, siis 2012. aasta lõpus oli selliseid inimesi 363 ehk peaaegu kaks korda vähem. Vähenemise põhjus selge ei ole, küll aga võib oletada, et selle taga võib olla nii aasta-aastalt laienenud karistusalternatiivide valik kui ka väärtuste muutumine, mis ei soosi vangistuse negatiivsete mõjude tõttu ka selle karistusalternatiivi kasutamist.

³ Käesolevas peatükis on läbivalt kasutatud Stella Neidre Tartu ülikooli õigusinstituudis valminud uurimistööd „Šokivangistus ja selle rakendamine Eestis“, mille autor kirjutas oma Justiitsministeeriumis läbitud praktika raames.

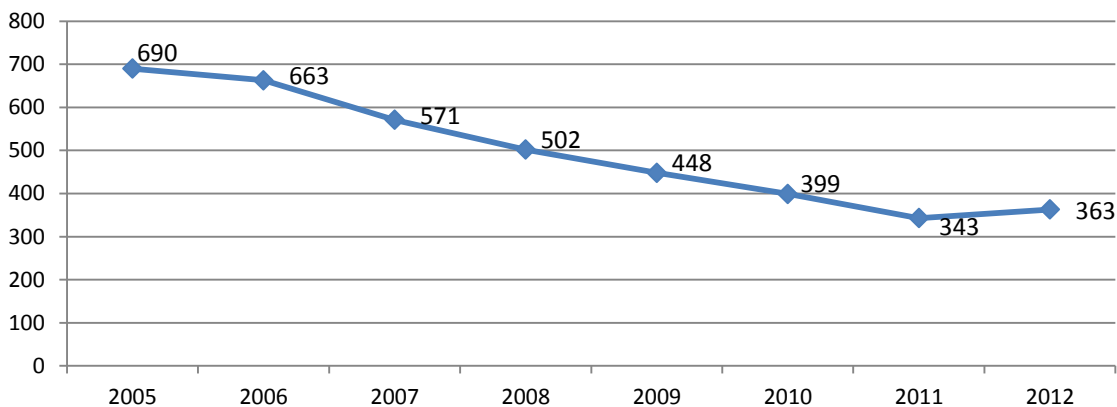
⁴ Koos KarS § 73-ga on võimalik määrata osalist karistust ka rahalise karistuse osas.

⁵ P. Pikamäe, J. Sootak. Karistusseadustik. Komm vln. Tallinn. 2004.

⁶ Vt Riigikohtu kriminaalkollegiumi 20. veebruari 2007. a otsus nr 3-1-1-99-06 A. Eduard Sorokini süüdistusajal

⁷ Riigikohtu kriminaalkollegiumi 24. märsti 2005. a otsus nr 3-1-1-12-05 S. Bogdanovi ning S. Golovini süüdistusajal.

⁸ Märtson, M. ja Markina, A., Alaealiste karistuste tulemuslikkus. 2008, Tallinn.

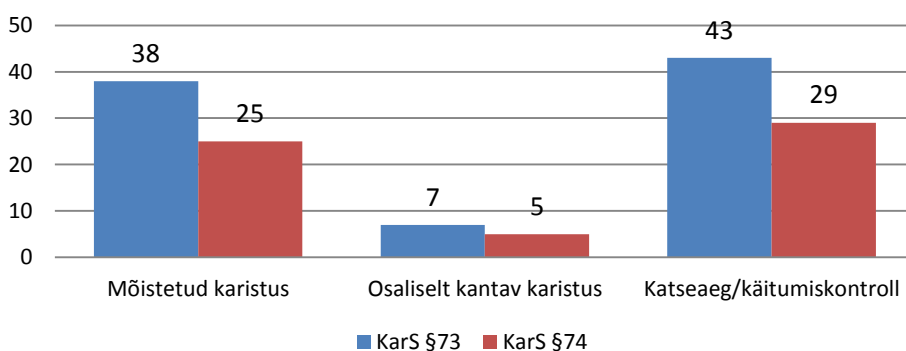

Joonis 10. Šokivangistusega kriminaalhooldusaluste arv aasta lõpu seisuga

2013. aastal määras kohus esimese kahe kuu jooksul šokivangistuse 144 isikule, aasta kohta võib selliseid inimesi olla umbes 1000. Kõikidest kinnipeetutest vabastati KarS § 73 alusel 23 inimest ning KarS § 74 alusel 121 inimest. Pikim mõistetud šokivangistus on 1 aasta ja 1 kuu pikkune (narkokuritegu), lühim realselt kandmisele kuuluv vangistuse osa oli nende andmete järgi 10 päeva (mootorsõiduki joobes juhtimise eest).

Kõik kohtud rakendasid enamikul kordadest osalist vangistust KarS § 74 alusel. Pärnu Maakohus kasutas seda 100%, Tartu Maakohus 88%, Harju Maakohus 82 % ning Viru Maakohus 67% juhtudest. Menetlusliikidest jõuti kõige sagedamini šokivangistuseni kokkuleppemenetluse tulemusena (69%).

Andmed šokivangistuse kohta kinnitasid praktikute poolt juba varasemalt väljendatud arvamusi, et šokivangistust kasutatakse sageli olukorras, kus süüdlane on teatud perioodi vahistatud olnud. Antud valimis oli selliseid isikuid 60% ehk 86 isikut 144-st. Jättes välja kuni 2-päevased kahtlustatavana kinnipidamised, mida sageli samuti kui šokivangistust inimesele mõistetakse, jääb kahe kuuga osalise vangistusega karistatud inimeste arvuks 54 ehk 38%. Nendest 54-st isikust kümnel kattis kohus osalise vangistuse täielikult eelvangistusega. Kõige lühem selliselt kaetud eelvangistus on 3 kuud ja 21 päeva ning pikim 12 kuud ja 10 päeva, keskmine kestus oli 7 kuud. Selline menetluspraktika tekitab küsimuse, kas prokuratuur ja kohus on realselt karistuse pikkuse määramisel arvestanud toimepandud kuritegu ning isiku süüd. Analüüsitud kohtulahenditest ei esinenud juhtumeid, milles oleks määratud eelvangistuses viibinud isikule vahi all viibitud ajast lühem karistus.

Joonis 11. Mõistetud keskmine vangistuse pikkus, osaliselt kantav aeg ning katseaaja pikkus kuudes

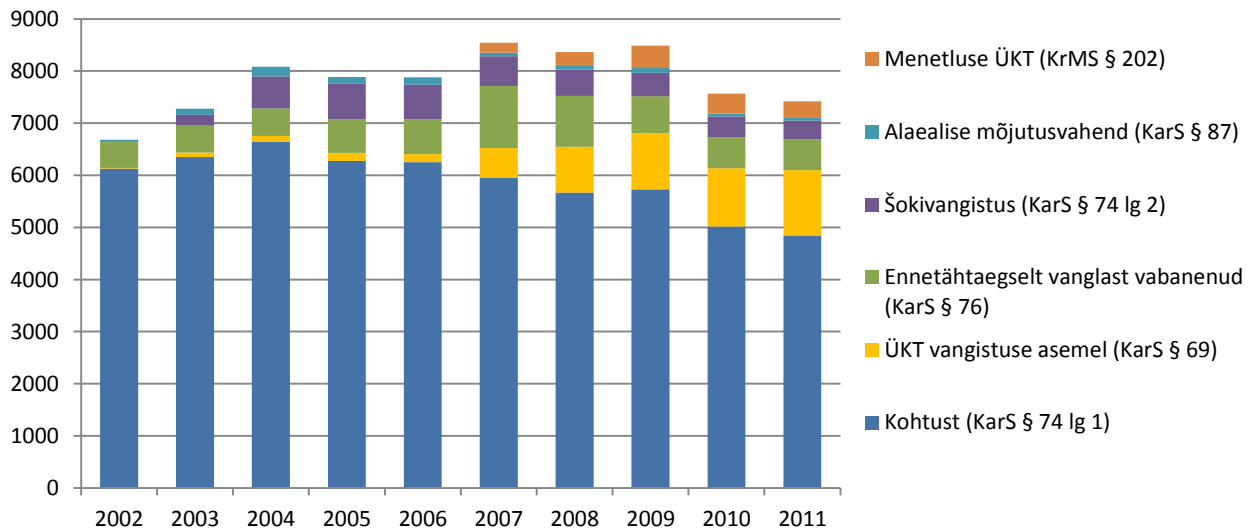
Pikemaid kui kuue kuu pikkuseid šokivangistusi mõisteti valimi andmetel 28% juhtudest. Ülejäänud vastavad nõ lühiajalise vangistuse kriteeriumile. Lühiajalisena vaadeldakse vabadusekaotust kuni 6 kuuni.⁹ Valimi järgi olid šokivangistusega seotud mõistetud karistused keskmise pikkusega 25-39 kuud, keskmine katseaeg oli 29-43 kuud ning keskmine osalise vangistuse pikkus 5-7 kuud.

⁹ Sootak, J. Sanktsiooniõigus. Tallinn. 2007, lk 100

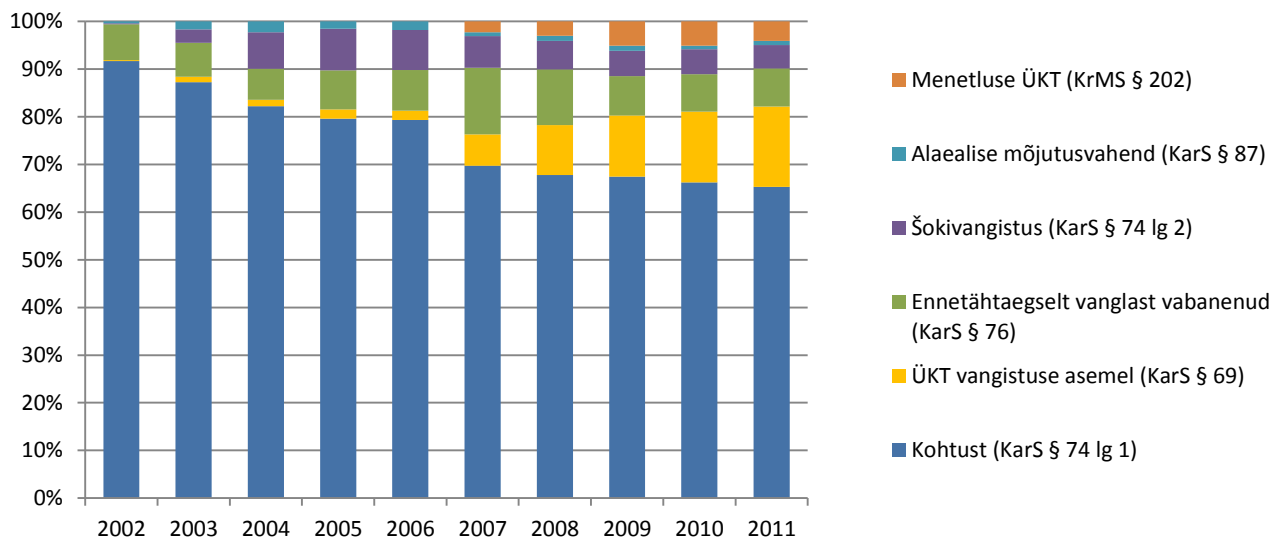
Ettepanekud:

- *Kehtestada KarS § 74-s šokivangistusele minimaalne pikkus 1 nädal ning maksimaalne pikkus 2 kuud. Soodustada šokivangistuse ositi kandmist, et inimesel oleks võimalik jätkata koolis või tööl käimist ning täita ülalpidamiskohustust.*
- *Muuta KarS § 74 lg 1 alusel šokivangistuse määramise põhimõtteid selliselt, et kohus võib šokivangistust mõistes selle asendada elektroonilise valvega. Elektroonilise valve tingimuste rikkumise korral võib kohus kriminaalhooldaja ettepanekul pöörata šokivangistuse kandmata osa täitmisele.*
- *Kehtestada KarS § 74-s šokivangistusele alaealistele kohaldamise keeld või maksimaalseks osaliselt kantavaks vangistuse ajaks 1 kuu.*
- *Kohtul ning prokuratuuril analüüsida karistuse mõistmise praktikat lähtuvalt Karistusseadustiku karistuse mõistmise põhimõtetest olukordades, kus šokivangistus määratakse inimesele, kes on varem olnud kahtlustatavana kinnipeetud või vahistatud.*

LISA 1. Joonised ja tabelid

Joonis 12. Kriminaalhooldusalauste arv aasta lõpul 2003–2011 suunamise aluse järgi

Joonis 13. Kriminaalhooldusalauste osakaal aasta lõpul 2003–2011 suunamise aluse järgi (%)

Tabel 6. Käitumiskontrollialustele pandud lisakohustused 2006–2012 (ühel isikul võis olla mitu kohustust; isik võis esineda korduvalt aasta jooksul; järjestus 2012. aasta järgi)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012*
Mitte tarvitada alkoholi ja narkootikume	931	1667	1692	1437	1234	1444	1238
Osaleda sotsiaalabiprogrammis	234	1074	885	796	672	639	520
Mitte suhelda määratud isikutega	336	949	537	410	388	418	403
Otsida endale töökoht määratud ajaks	508	1124	777	499	426	433	389
Heastada tekitatud kahju	549	752	446	284	248	278	217
Elektrooniline valve	x	173	181	117	140	183	162
Alluda ravile eelneval nõusolekul	62	338	227	228	191	188	153
Mitte viibida määratud paikades	18	27	27	43	48	84	78
Omandada üldharidus määratud ajaks	136	64	111	100	67	60	61
Omandada eriala määratud ajaks	5	13	10	17	11	9	15
Täita ülalpidamiskohustust	18	35	39	38	15	22	5
Mitte omada, kanda ja kasutada relva	2	11	13	8	5	7	2
Kokku kohustusi (ühel isikul võib olla mitu)	2799	6227	4945	3977	3445	3765	3243

* Kuni 28.11.2012

Tabel 7. Käitumiskontrollialustele pandud lisakohustused 2006–2012 (% avatud toimikute arvust; ühel isikul võis olla mitu kohustust; isik võis esineda korduvalt aasta jooksul; järjestus 2012. aasta järgi)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012*
Mitte tarvitada alkoholi ja narkootikume	15,6	24,0	22,8	19,7	17,8	21,2	23,1
Osaleda sotsiaalabiprogrammis	3,9	15,5	11,9	10,9	9,7	9,4	9,7
Mitte suhelda määratud isikutega	5,6	13,7	7,2	5,6	5,6	6,1	7,5
Otsida endale töökoht määratud ajaks	8,5	16,2	10,5	6,8	6,1	6,4	7,3
Heastada tekitatud kahju	9,2	10,8	6,0	3,9	3,6	4,1	4,1
Elektrooniline valve	x	2,5	2,4	1,6	2,0	2,7	3,0
Alluda ravile eelneval nõusolekul	1,0	4,9	3,1	3,1	2,7	2,8	2,9
Mitte viibida määratud paikades	0,3	0,4	0,4	0,6	0,7	1,2	1,5
Omandada üldharidus määratud ajaks	2,3	0,9	1,5	1,4	1,0	0,9	1,1
Omandada eriala määratud ajaks	0,1	0,2	0,1	0,2	0,2	0,1	0,3
Täita ülalpidamiskohustust	0,3	0,5	0,5	0,5	0,2	0,3	0,1
Mitte omada, kanda ja kasutada relva	0,0	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,0

* Kuni 28.11.2012

Tabel 8. KarS § 74 lõike 1 alusel aastatel 2009–2011 kriminaalhooldusele suunatud isikute poolt toime pandud käitumiskontrolli nõuete rikkumised (toimikud, mille puhul katseaeg oli päringu hetkeks lõppenud)

	Arv			%		
	2009	2010	2011	2009	2010	2011
Lõppenud katseajaga (enne 28.11.2012) toimikuid	3787	2833	1020	100	100	100
Erakorraliste ettekannete arv (toimik võis korduda)	1010	595	141	x	x	x
Katseaeg lõppes negatiivselt / nende % toimikutest	972	728	246	26	26	24
Teadagi erakorralise ettekande kohta tehtud otsus (% erakorraliste ettekannete arvust)	68	68	59	x	x	x
Kontrollnõuete rikkumised lõppenud katseajaga toimikutes						
Kordumatuid kontrollnõuete rikkumisega toimikuid	431	272	86	100	100	100
Nende osakaal lõppenud katseajaga toimikutest (%)	11	10	8			
Kontrollnõuete rikkumisi korduvates toimikutes (võis olla mitu sama liiki rikkumist)						
Ei ilmu kriminaalhooldusosakonda registreerimisele	507	292	90	x	x	x
Ei ela kohtu määratud alalises elukohas	169	104	...	x	x	x
Ei taotle luba elukohast lahkumiseks	128	73	...	x	x	x
Ei taotle luba elu-, töö- või õppimiskoha vahetamiseks	113	63	...	x	x	x
Ei esita dokumente kohustuste täitmise kohta	45	15	...	x	x	x
Kontrollnõuete rikkumisi kordumatutes toimikutes (olenemata rikkumiste arvust toimiku kohta) / osakaal kontrollnõuete rikkumisega toimikutest (%)						
Ei ilmu kriminaalhooldusosakonda registreerimisele	413	258	82	96	95	95
Ei ela kohtu määratud alalises elukohas	159	97	...	37	36	...
Ei taotle luba elukohast lahkumiseks	121	69	...	28	25	...
Ei taotle luba elu-, töö- või õppimiskoha vahetamiseks	106	61	...	25	22	...
Ei esita dokumente kohustuste täitmise kohta	39	14	...	9	5	...
Kohtu poolt määratud kohustuste rikkumised lõppenud katseajaga toimikutes						
Kordumatuid kohustuste rikkumisega toimikuid	338	217	39			
Nende osakaal lõppenud katseajaga toimikutest (%)	9	7	4			
Kohtu poolt määratud kohustuste rikkumisi korduvates toimikutes (ühe toimiku puhul võis olla mitu sama liiki rikkumist)						
Tarvitab alkoholi või narkootikume	307	226	33	x	x	x
Ei heasta tekitatud kahju	110	34	...	x	x	x
Ei osale sotsiaalabiprogrammis	39	20	...	x	x	x
Ei täida ülalpidamiskohustust	29	5	...	x	x	x
Ei omanda määratud tähtjaks üldharidust	19	12	...	x	x	x
Ei täida enda antud lubadusi	18	5	...	x	x	x
Ei otsi määratud tähtjaks töökohta	11	6	...	x	x	x
Ei allu ettenähtud ravile, kuigi on raviga nõustunud	8	9	...	x	x	x
Ei hoidu suhtlemast kindlaksmääratud isikutega	2	0	...	x	x	x
Viibib keelatud paikades	1	2	...	x	x	x
Kohtu poolt määratud kohustuste rikkumisi kordumatutes toimikutes (olenemata rikkumiste arvust toimiku kohta) / osakaal						

kohustuste rikkumisega toimikutest (%)						
Tarvitab alkoholi või narkootikume	222	162	26	66	75	67
Ei heasta tekitatud kahju	68	24	...	20	11	...
Ei osale sotsiaalabiprogrammis	34	18	...	10	8	...
Ei täida ülalpidamiskohustust	16	5	...	5	2	...
Ei omanda määratud tähtajaks üldharidust	15	10	...	4	5	...
Ei täida enda antud lubadusi	16	5	...	5	2	...
Ei otsi määratud tähtajaks töökohta	10	6	...	3	3	...
Ei allu ettenähtud ravile, kuigi on raviga nõustunud	7	9	...	2	4	...
Ei hoidu suhtlemast kindlaksmääratud isikutega	2	0	...	1	0	...
Viibib keelatud paikades	1	1	...	0	0	...

LISA 2. Kehtivad karistusseadustiku sätted karistusest vabastamise kohta

§ 73. Karistusest tingimisi vabastamine

(1) Kui kohus, arvestades kuriteo toimepanemise asjaolusid ja süüdlase isikut, leiab, et mõistetud tähtajalise vangistuse ärakandmine või rahalise karistuse tasumine süüdimõistetute poolt ei ole otstarbekas, võib ta määrata, et tingimisi jäetakse karistus süüdimõistetute suhtes kohaldamata. Sellisel juhul ei pöörata mõistetud karistust täielikult või osaliselt täitmisele, kui süüdimõistetute ei pane kohtu määratud katseajal toime uut tahtlikku kuritegu ning käesoleva paragrahvi lõigetest 4 ja 5 ei tulene teisiti.

(2) Kui kohus otsustab, et mõistetud vangistust või rahalist karistust ei pöörata osaliselt täitmisele, määrab kohus, milline osa vangistusest või rahalisest karistusest kantakse ära või tasutakse kohe ja millist vangistuse või rahalise karistuse osa tingimisi ei pöörata täitmisele.

(3) Katseajaks määratakse kolm kuni viis aastat.

(4) Kui süüdimõistetute paneb katseajal toime uue kuriteo, mille eest teda karistatakse vangistusega, mõistetakse liitkaristus vastavalt käesoleva seadustiku § 65 lõikes 2 sätestatule. Kui uus kuritegu pandi toime ettevaatamusest, võib kohus uuesti kohaldada karistusest tingimisi vabastamist. Vangistuse täitmisele pööramise korral võib kohus asendada selle üldkasuliku tööga käesoleva seadustiku §-s 69 sätestatud korras.

(5) Kui süüdimõistetute paneb katseajal toime uue kuriteo, mille eest teda karistatakse rahalise karistusega, mõistetakse liitkaristus vastavalt käesoleva seadustiku § 65 lõikes 2 sätestatule. Sellisel juhul võib kohus jätta eelmise kuriteo eest mõistetud karistuse täitmisele pööramata, määrates, et uue kuriteo eest mõistetud rahaline karistus viiakse täide iseseisvalt.

(6) Karistusest tingimisi vabastamist ei kohaldata tahtliku kuriteo toimepannud isikule, keda on varem karistatud vangistusega.

§ 74. Karistusest tingimisi vabastamine süüdimõistetute allutamise ja käitumiskontrollile

(1) Kui kohus, arvestades kuriteo toimepanemise asjaolusid ja süüdlase isikut, leiab, et mõistetud tähtajalise vangistuse ärakandmine süüdimõistetute poolt ei ole otstarbekas, võib ta määrata, et tingimisi jäetakse vangistus süüdimõistetute suhtes kohaldamata. Sellisel juhul ei pöörata mõistetud karistust täielikult või osaliselt täitmisele, kui süüdimõistetute ei pane kohtu määratud katseajal toime uut kuritegu, täidab talle katseajaks kooskõlas käesoleva seadustiku §-ga 75 pandud kontrollnõudeid ja kohustusi ning käesoleva paragrahvi lõigetest 4–6 ei tulene teisiti. Käesoleva seadustiku § 75 lõike 2 punktis 9 sätestatud elektroonilise valve kohustust võib süüdimõistetutele kohaldada käesoleva paragrahvi lõikes 4 sätestatud juhul.

(2) Kui kohus otsustab, et mõistetud vangistust ei pöörata osaliselt täitmisele, määrab kohus, milline osa vangistusest kantakse ära kohe ja millist vangistuse osa tingimisi ei pöörata täitmisele.

(3) Katseajaks määratakse kaheksateist kuud kuni kolm aastat.

(4) Kui süüdimõistetute katseajal ei järgi kontrollnõudeid või ei täida talle pandud kohustusi, võib kohus kriminaalhooldusametniku ettekande alusel määrata täiendavaid kohustusi vastavalt käesoleva seadustiku § 75 lõikes 2 sätestatule, pikendada katseaja kuni ühe aasta võrra või pöörata karistuse täitmisele.

(5) Kui süüdimõistetu paneb katseajal toime uue kuriteo, mille eest teda karistatakse vangistusega, mõistetakse liitkaristus vastavalt käesoleva seadustiku § 65 lõikes 2 sätestatule. Kui uus kuritegu pandi toime ettevaatamatusest, võib kohus uuesti kohaldada karistusest tingimisi vabastamist. Vangistuse täitmisele pööramise korral võib kohus asendada selle üldkasuliku tööga käesoleva seadustiku §-s 69 sätestatud korras.

(6) Kui süüdimõistetu paneb katseajal toime uue kuriteo, mille eest teda karistatakse rahalise karistusega, mõistetakse liitkaristus vastavalt käesoleva seadustiku § 65 lõikes 2 sätestatule. Sellisel juhul võib kohus jätta eelmise kuriteo eest mõistetud karistuse täitmisele pööramata, määrates, et uue kuriteo eest mõistetud rahaline karistus viiakse täide iseseisvalt.

§ 75. Käitumiskontroll

(1) Käitumiskontrolli ajal on süüdimõistetu kohustatud järgima järgmisi kontrollnõudeid:

- 1) elama kohtu määratud alalises elukohas;
- 2) ilmuma kriminaalhooldaja määratud ajavahemike järel kriminaalhooldusosakonda registreerimisele;
- 3) alluma kriminaalhooldaja kontrollile oma elukohas ning esitama talle andmeid oma kohustuste täitmise ja elatusvahendite kohta;
- 4) saama kriminaalhooldusametnikult eelneva loa elukohast lahkumiseks Eesti territooriumi piires kauemaks kui viieteistkümneks päevaks;
- 5) saama kriminaalhooldusametnikult eelneva loa elu-, töö- või õppimiskoha vahetamiseks;
- 6) saama kriminaalhooldusametnikult eelneva loa Eesti territooriumilt lahkumiseks ja väljaspool Eesti territooriumi viibimiseks.

(2) Arvestades kuriteo toimepanemise asjaolusid ning süüdimõistetu isikut, võib kohus määrata, et süüdimõistetu on käitumiskontrolli ajal kohustatud:

- 1) heastama kuriteoga tekitatud kahju kohtu määratud ajaks;
- 2) mitte tarvitama alkoholi ja narkootikume;
- 3) mitte omama, kandma ja kasutama relva;
- 4) otsima endale töökoha, omandama üldhariduse või eriala kohtu määratud tähtajaks;
- 5) alluma ettenähtud ravile, kui ta on selleks eelnevalt nõusoleku andnud;
- 6) täitma ülalpidamiskohustust;
- 7) mitte viibima kohtu määratud paikades ega suhtlema kohtu määratud isikutega;
- 8) osalema sotsiaallabiprogrammis;
- 9) alluma elektroonilisele valvele, kui ta on selleks eelnevalt nõusoleku andnud.

(3) Kohus võib kriminaalhooldusametniku ettekande alusel kergendada või tühistada süüdimõistetule käitumiskontrolli ajaks määratud kohustusi või panna süüdimõistetule täiendavaid kohustusi vastavalt käesoleva paragrahvi lõikes 2 sätestatule.

(4) Kui süüdimõistetu lubab oma käitumist parandada ja võtab endale käesoleva paragrahvi lõikes 2 loetlemata kohustusi, võib kohus need kohustustena kinnitada.

(5) Käesoleva paragrahvi lõikes 1 sätestatud kontrollnõuete täitmine peatub osaliselt täitmisele pööratud vangistuse kandmise ajaks.

§ 75¹. Elektrooniline valve

Pole antud analüüsi jaoks relevantne.

§ 76. Vangistusest tingimisi ennetähtaegne vabastamine

Pole antud analüüsi jaoks relevantne.

§ 77. Eluaegsest vangistusest tingimisi vabastamine

Pole antud analüüsi jaoks relevantne.

§ 78. Katseaja arvestamine

Katseage hakkab kulgema:

- 1) käesoleva seadustiku §-des 73 ja 74 sätestatud juhtudel kohtulahendi kuulutamisest;
- 2) käesoleva seadustiku §-des 76 ja 77 sätestatud juhtudel kohtulahendi jõustumisest.

LISA 3. Ettepanekute mõjud

	Ettepanek	Oodatav mõju retsidiivsusele ja turvalisusele	Oodatav mõju töökoormusele, eelarvele
1.	Vähendada KarS § 73 alusel määratava katseaja minimaalset määra 12 kuuni (36 kuu asemel).	Igapäevasele turvalisusele pole olulist mõju või mõju on positiivne, kuna mõjutab eelkõige tasakaalu katseaja sisu osas. Võimaldab vähendada retsidiivsust läbi selle, et kriminaalhooldusaluste arv väheneb, kuid kuna tegeletakse keerulisemate probleemidaga inimestega, siis on võimalik nendele rohkem ja intensiivsemat tähelepanu pöörata. Kuna katseaja keskmine pikkus väheneb, siis on ka vähem neid, keda katseajal toime pandud kuritegude eest realselt pikaks ajaks vangi mõistetakse. See omakorda vähendab vangistuse negatiivseid mõjusid. Maksimalset katseaja pikkust ei vähendatud, kohtul on senisest suurem diskretsioon.	Kriminaalhooldusega katseaja kasutamise oodatav vähenemine vähendab kriminaalhoolduse töökoormust, vähemal määral ka kohtu töökoormust. Eelarvekulu ei kasva.
2.	Vähendada KarS § 74 alusel määratava käitumiskontrolliga katseaja minimaalset määra 6 kuuni (18 kuu asemel).	Vähendab retsidiivsust, kuna süsteem on paindlikum ning võimaldab senisest enam arvestada indiviidi vajadusega kriminaalhoolduse järele. Mõju on positiivne, kuna süsteem ei kuluta ressursse kriminaalhoolduse pakkumisega neile, kes seda ei vaja. Süsteem on õiglasem, kuna võimaldab lühemate karistusaegade puhul on käitumiskontrolli pikkus karistusajaga proportsionaalsem. Maksimalset käitumiskontrolliga katseaja pikkust ei vähendatud, kohtul on senisest suurem diskretsioon.	Vähendab kogukoormust arvelolevate inimeste arvu mõttes, kuid muutusega kaasnev kasv peab viima intensiivsema tööni, mida tehakse kriminaalhooldusalustega, kelle abi- ja järelevalvevajadus on suurem. Eelarvekulu ei kasva.
3.	Muuta KarS § 73 kohaldamise tingimusi selliselt, et ei oleks takistuseks isiku varasem vangistusega karistamine.	Mõju on positiivne, kuna võimaldab karistust paremini individualiseerida vastavalt süüdimõistetu riskidele ja vajadustele. Praegune piirang ei sätesta seda, kas tegu on reaalse või tingimisi vangistusega, samuti kuuluvad siia alla asenduskaristused ning üldkasulik töö ning määratletud pole kahe karistuse vaheline aeg. Avalikult turvalisusele mõju puudub või on lähtuvalt eelnevast pigem positiivne.	Vähendab töökoormust, kuna võimaldab laiendada sihtgruppi, kellele saab määrata katseagea ilma käitumiskontrollita. Samas ei piira kuidagi kohtuniku valikuid KarS § 74 osas. Eelarve kulu ei kasva.
4.	Võtta taas laiemalt kasutusele kohtueelsed ettekanded.	Vähendab retsidiivsust, kuna võimaldab kohandada paremini karistust vastavalt süüdimõistetu individuaalsetele vajadustele ja riskidele.	Kasvatav kriminaalhoolduse töökoormust, seoses päringute tegemisega kasvab minimaalselt ka prokuratuuri ja kohtu koormus.
5.	Võimaldada kohtul kriminaalhooldaja ettepanekul lühendada käitumiskontrolli kestust. Peale minimaalse käitumiskontrolli perioodi (6 kuud) läbimist on kohtul võimalik käitumiskontrolliga	Igapäevasele turvalisusele pole olulist mõju või mõju on positiivne. Võimaldab vähendada retsidiivsust läbi selle, et kriminaalhooldusaluste arv väheneb, kuid kuna tegeletakse keerulisemate probleemidaga inimestega, siis on võimalik nendele	Vähendab minimaalsel määral töökoormust, kuna kriminaalhoolduse kestus lüheneb. Eelarve kulu ei kasva.

	katseaeg lõpetada ning vajadusel määrata katseaeg KarS § 73 järgi järelejäänud katseaia ulatuses.	rohkem ja intensiivsemat tähelepanu pöörata. Samuti võimaldab selline võimalus kriminaalhooldusaluseid positiivselt motiveerida käitumiskontrolli tingimusi täitma.	
6.	Täiendada nii KarS §-e 69, 69 ¹ , 69 ² , 74 kui ka 76 võimalusega, et kontrollnõuete või kohustuste väikese rikkumise korral võib kriminaalhooldusametnik ise teha süüdimõistetule kirjaliku hoiatuse. Kokku võib teha kuni kaks hoiatust ning kolmanda rikkumise korral esitab kriminaalhooldaja ettekande kohtule. Raske rikkumise korral esitab kriminaalhooldaja ettekande kohtule koheselt ilma hoiatuse tegemata.	Olulist mõju retsidiivsusele ja avalikule turvalisusele ei ole. Eelkõige on tegu töökorraldusliku meetmega, mis vähendab kohtusse pöördumisest tulenevat bürokraatiat. Koos meetme rakendamisega peab kasvama positiivse motiveerimise kasutamine kriminaalhooldusaluste käitumiskontrolli tingimuste täitmise tagamiseks.	Vähendab kohtu ja kriminaalhoolduse töökoormust ning eelarvele lisakulu kaasa ei too.
7.	Kehtestada KarS § 74-s šokivangistusele minimaalne pikkus 1 nädal ning maksimaalne pikkus 2 kuud. Soodustada šokivangistuse ositi kandmist, et inimesel oleks võimalik jätkata koolis või tööl käimist ning täita ülalpidamiskohustust.	Vähendab retsidiivsust, kuna vangistuse negatiivsed mõjud vähenevad. Sanktsiooni rakendamise pikkus saab olema kooskõlas sanktsiooni eesmärgiga, milleks hoiatus.	Vähendab veidi vanglate töökoormust ning suurendab samavõrra kriminaalhoolduse töökoormust. Kogumõju vanglate osakonna eelarvele on seega positiivne.
8.	Kehtestada šokivangistuse alaealistele kohaldamise keeld või määrata maksimaalseks osaliselt kantavaks vangistuse ajaks 1 kuu.	Vähendab retsidiivsust läbi vangistuse kahjuliku mõju elimineerimise või vähendamise.	Vähendab minimaalselt vanglate töökoormust ning suurendab samavõrra kriminaalhoolduse töökoormust. Kogumõju vanglate osakonna eelarvele on seega positiivne.
9.	Muuta KarS § 74 lg 1 alusel šokivangistuse määramise põhimõtteid selliselt, et kohus võib šokivangistust mõistes selle asendada elektroonilise valvega. Elektroonilise valve tingimuste rikkumise korral võib kohus kriminaalhooldaja ettepanekul pöörata šokivangistuse kandmata osa täitmisele.	Vähendab retsidiivsust läbi vangistuse negatiivse mõju elimineerimise või vähendamise. Elektroonilise valve läbinute retsidiivsuse näitajad on ühed madalaimad.	Vähendab vanglate töökoormust ning suurendab samavõrra kriminaalhoolduse töökoormust ning elektroonilise valve rakendamisega seotud kulu. Kogumõju vanglate osakonna eelarvele on positiivne.
10.	Kohtul ning prokuratuuril analüüsida karistuse mõistmise praktikalt lähtuvalt Karistusseadustiku karistuse mõistmise ning õiguspärase ootuse põhimõtetest olukordades, kus (šoki)vangistus määratakse inimesele, kes on varem olnud kahtlustatavana kinnipeetud või vahistatud.	Mõju ei ole.	Mõju ei ole.
11.	Muuta KarS § 75 lg 2 p 2, et oleks võimalik määrata eraldi alkoholitarvitamise keeldu ning narkootikumide	Mõju retsidiivsusele ja turvalisusele ei ole.	Vähendab kriminaalhoolduse ja kohtu töökoormust, kuna määratud piirangud on adekvaatsemad (lisakohustusi saab määrata

	tarvitamise keeldu.		lähtuvalt kriminaalhooldusaluse individuaalsest olukorrast ning need on proportsionaalsemad).
12.	Lisada karistusseadustikku võimalus kohaldada käitumiskontrolli elektroonilise valve lisandusega inimestele, kellele kohus mõistab liitkaristusena vangistuse katse ajal toime pandud kuriteo eest. Hetkel võib sellisel viisil reaalse vangistuse asemel kohaldada üldkasulikku tööd, antud ettepanek loob kohtunikule lisavaliku.	Vähendab retsidiivsust läbi vangistuse kahjuliku mõju elimineerimise või vähendamise. Võimaldab paremini rakendada ultima ratio printsiipi vangistuse kasutamisel.	Vähendab minimaalselt vangla töökoormust, kasvatab minimaalselt kriminaalhoolduse töökoormust. Eelarvekulu ei kasva.
13.	Muuta KarS § 75 lg 2 p 8, asendades sõna sotsiaalabiprogramm sotsiaalprogrammiga.	Mõju retsidiivsusele ja turvalisusele ei ole.	Mõju ei ole. Tehniline parandus.
14.	Lisada KarS §-desse 69 ja 76 võimalus kontrollnõuete ja kohustuste rikkumise korral määrata kohtul kriminaalhooldaja ettepaneku alusel süüdimõistetule täiendavaid kohustusi või pikendada katseaega analoogselt KarS § 74 lõikele 4.	Muudatus ühtlustab praegu alusetud erinevused erinevate kriminaalhooldusaluste gruppide osas. Oodatav mõju on positiivne. Muudatus võimaldab vanglast tingimisi enne tähtaega vabastatud ning üldkasulikku tööd tegevate kriminaalhooldusaluste kontrollnõuete rikkumise korral kasutada ka muid mõjutuvahendeid ja kontrollimehhanisme, peale vangistuse täitmisele pööramise. Eesmärk on mitte pöörata iga kontrollnõude ja kohustuse rikkumise puhul karistust täitmisele. Kontrollnõuded ning kohustused on oma olemuselt erineva raskusastmega ning kohtunikul peaks olemas olema võimalus langetada kaalutletud otsus karistuse täitmisele pööramise osas.	Kriminaalhooldusametnike töökoormus võib kasvada 0,5 ametikoha ulatuses (2012 lõpetati kriminaalhoolduses katseaeg erakorralise ettekande alusel 63 vanglast enne tähtaega vabanenud kriminaalhooldusaluse puhul). Vanglate eelarvele on mõju pigem vähene, kuid siiski positiivne.
15.	Kaaluda süüdimõistetule määratud kohustuste rikkumisele reageerimiseks ettenähtud kriminaalhooldaja erakorralise ettekande lahendamisel kohtu poolt KrMS §-de 427 ja 428 alusel aegumistähtaaja kehtestamist analoogselt KarS § 81 lõikes 8 sätestatule. Karistust ei pöörata erakorralise ettekande alusel täitmisele, kui kuriteo toimepanemisest on möödunud 15 aastat, vaatamata sellele, et isik kohtust kõrvale hoiab.	Mõju retsidiivsusele ja turvalisusele ei ole.	Kriminaalhoolduse ja kohtu töökoormus väheneb minimaalselt.
16.	Muuta KarS § 78 punkti 1 selliselt, et katseaeg hakkaks kulgema kohtulahendi jõustumisest.	Regulatsioon viiakse vastavusse õiguskantsleri soovitusetega. Legitiimsus paraneb. Mõju retsidiivsusele ja turvalisusele ei ole.	Kriminaalhoolduse ja kohtu töökoormusele mõju ei ole.